

ALİ ŞİR NEVÂYÎ'NİN YAŞLILIK DİVANI
FEVÂYİDÜ'L-KİBER'DE RENK KELİMELERİ
COLOR WORDS IN FEVÂYİDÜ'L-KİBER, ALİ ŞİR NEVÂYÎ'S AGING BOARD

NİHAN BUDAK

Öğr. Gör., Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Res. Assist., Gümüşhane University, Faculty of Letters
nihanbudak@gumushane.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-0172-7119>

SÜLEYMAN EFENDİOĞLU

Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr., Atatürk University, Faculty of Letters
sefendioğlu@atauni.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-2597-152X>

Atıf / Citation

Budak, N- Efendioğlu S. 2021. "Ali Şir Nevâyî'nin Yaşlılık Divanı Fevâyidü'l-Kiber'de Renk Kelimeleri".
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute. 71, (Mayıs- May 2021).
49-81

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 30.01.2021
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 28.04.2021
Yayın Tarihi- *Date Published* : 15.05.2021
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4519>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by *iThenticate* programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- *Journal of Turkish Researches Institute*

TAED-71, Mayıs- May2021 Erzurum. ISSN 1300-9052 e-ISSN 2717-6851

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

ALİ ŞİR NEVÂÎ'NİN YAŞLILIK DİVANI
FEVÂİDÜ'L-KİBER'DE RENK KELİMELERİ
COLOR WORDS IN FEVÂİDÜ'L-KİBER, ALİ ŞİR NEVÂÎ'S AGING BOARD

NİHAN BUDAK- SÜLEYMAN EFENDİOĞLU

Öz

Türk edebiyatının önemli şairlerinden biri olan Ali Şir Nevâî'nin yazdığı çok sayıda eser bulunmaktadır. Bu eserlerin belli bir sınıflandırması vardır. Divanları, Hazâ'inü'l-Me'ânî adı altında toplanmış ve dört farklı kategoriye ayrılmıştır. Bunlar çocukluk dönemi şiirleri, gençlik dönemi şiirleri, olgunluk dönemi şiirleri ve yaşlılık dönemi şiirleridir. Çalışmamızda yaşlılık dönemi şiirlerini içeren Fevâidü'l-Kiber adlı divan üzerinde durulmuştur. Fevâidü'l-Kiber'de geçen renk kelimeleri sözcük bilimi, köken bilimi ve anlam bilimi açısından incelenmiştir. Eser içinde renk kelimelerinin geçtiği beyitler örnek olarak sunulmuş ve beyitlerin Türkiye Türkçesi karşılıkları verilmiştir. İncelemede; sözcük bilimi açısından kelimelerin sahip olduğu sözcük kategorileri, köken bilimi açısından sözcüklerin kökeni ve gelişim evreleri, anlam bilimi açısından ise sözcüklerin sahip olduğu anlamlar gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk dili, Fevâidü'l-kiber, renk kelimeleri, anlam bilimi, sözcük bilimi, köken bilimi.

Abstract

There are many works written by Ali Şir Nevâî, one of the important poets of Turkish language. These works have a certain classification. His Divans were gathered under the name of Hazâ'inü'l-Me'ânî and divided into four different categories. These are childhood poems, youth poems, maturity poems, and old age poems. This study is about the work named Fevâidü'l-Kiber, which includes old age poems. The color words in Fevâidü'l-Kiber were determined and examined in terms of lexicology, etymology and semantics. The examples from the couplets within this literary work were transferred to Turkish. The word categories of the words in terms of lexicology, the development stages of the words in terms of etymology, and the meanings of the words in terms of semantics were tried to be indicated.

Key Words: Turkish language, Fevâidü'l-kiber, color words, semantics, lexicology, etymology.

Structured Abstract

Chagatay Turkish is the language of speech and writing used by all Turks except Anatolian Turks. Harezm Turkish left its place to Chagatay Turkish, it continued from the 15th century to the 20th century and was replaced by Uzbek Turkish today.

During the Chagatay Turkish period, many important poets and writers were raised. Ali Şir Nevayi is one of the most important names that left his mark on this period. The works he wrote influenced the poets who came after him and enabled the written language of the period to develop as a language of science and literature.

The period in which he lived is a time when the Turkish language remained among the rooted languages. In the mentioned period, Indian, Chinese and Persian literatures affect Turkish negatively. In addition, Persian is used as the official language in this geography and state administrators encourage writing Persian as a literary language. However, after the second half of the 15th century, the tendency to write in Turkish increased. During this period of Ali Şir Nevayi, as a writer and poet, Nevayi wrote many works showing that Turkish is equal to these languages. In addition, he benefited from the constructive power of the language with his works and managed to create a national language awareness. The fact that he wrote works in various genres and wrote his works in Turkish is an indication that he is a pioneer person. While writing his works, he carried the motifs and images of Persian literature to Turkish literature, he wrote Persian works in Turkish and thus carried Turkish literature to a classical level. The types of works he wrote have a wide range such as literary theory, history, mesnevi, tezkire, language, biography.

He started to write his poems at an age that could be called a child and continued to write until the last period of his life. He collected these poems he wrote in different periods under the name of Hazâ'inü'l-m'ânî (Treasures of meanings). Considering the years they were written, he named his childhood poems "Garâibü's-sigar" (The oddities of childhood.), youth poems "Nevâdirü'ş-şebâb" (The disadvantages of the youth period), his middle age poems "Bedâiyü'l-vasat" (Middle-aged innovations) and those he wrote in old age as "Fevâidü'l-kiber" (Benefits of old age). The first divan consists of poems he wrote between the ages of 7-8 and 20, the second between the ages of 20 and 35, the third between the ages of 35-45 and the fourth divan between the ages of 45 and 60.

In our study, the work called Fevâidü'l-kiber, in which Nevayi gathered his old age poems, was focused on. The color words in this work were determined and explanations were made on these words. The reason for choosing color words is that these words have very different usage areas. In every geography and at different times of history, colors have an important place because they contain cultural elements and have different meaning connotations symbolically. In addition, they are also important in determining the vocabulary in terms of being the basic words of a language. For this reason, our study is grouped under two main headings as "pure Turkish words" and "foreign-born words". As subheadings, pure Turkish words are classified as nouns and verbs. And also foreign-born words are classified as borrowed words and hybrid words. Each word of color has been evaluated in its own category. After the word is given as a dictionary item, the meanings of the word are listed and then etymological explanations are made. Its meaning in Chagatay Turkish has been given last. Thus, the opportunity to make a comparison has been provided. In order for the word to be more descriptive, one or two sample couplets are given from within the work. These couplets were translated into Turkey Turkish. The entire work is in alphabetical order within its own category.

In our study, a total of 107 color words were identified. 25 of them are pure Turkish words, the others are borrowed words from foreign languages. 7 of the Turkish words are in the form of simple nouns and 7 of them are derived nouns. The Turkish word with a combined structure could not be determined. The number of Turkish verbs is 11. 3 of them are unified and the others are derived.

55 of the words from foreign languages are borrowed (monolingual), the rest are hybrid words. Twenty of the borrowed words are compound words made with "gün", "fām" and "reng". This situation was determined not only in compound words but also in different words coming from the

same root. Hybrid words are formed in 4 different ways: Arabic-Persian; Persian-Arabic; Arabic-Turkish; Persian-Turkish.

The detected words are:

1. Pure Turkish Words

1.1. Nouns

1.1.1. Simple Nouns: *ağ, al, ala, altun, kara, kök, sarıg.*

1.1.2. Derived Nouns: *inglig, karalıg, karangu, karangucak, kızıkarak, kızıl, yaşıl.*

1.2. Verbs: *ağar-, ağ it-, boyal-, kara bol-, kara kal-, karar-, kızar-, kızart-, köker-, kökert-, sarğar-.*

2. Foreign-born Words

2.1. Borrowed Words: *abraş, ahmer, ahzar, asfar, ayine-fâm, ayine-gün, ayine-reng, benefşe-reng, beyâz, beyzâ, ciger-gün, dü-rengâne, eblak, edhem, elvan, ergavân-gün, eşheb, güne, gül-fâm, gül-gün, gül-güne, gül-reng, hazrâ, hem-reng, hunâ, hunnâ, humret, kırmızı, kırmızı, lâceverd, lâle-fâm, lâle-gün, levn, mâvi, mey-gün, mina-reng, mül, nîl, nîl-gün, reng, rengin, sezb, sevâd, sim-gün, siyah, şâm-gün, şebe-gün, şeb-gün, şeb-reng, üre, za'ferânî, zerd, zulmet, zümürüd.*

2.2. Hybrid Words: *'anber-fâm, âsmânî, bî-renglik, dâc iyle-, ergüvânî, hâkî, hâkisterî, hunalg, hunnâ yak-, kâfür-gün, lâceverdî, lâcverdî, la'l-gün, lâle-günluk, lümuyî, mey-günluğ, nîlî, seher-gün, sibekî, süsenî, şafak-gün, şafak-reng, türelg, türelîk, yek-renglik, zengârî, zümürüd-gün.*

Giriş

Çağatay Türkçesi, Yeni Türkçe Dönemi (15.-20. yüzyıllar arası) içinde tüm doğu Türklüğünün kullandığı konuşma ve yazma dilidir. Batıda Osmanlı Türkçesi konuşulup yazılmakta, doğuda ise Çağatay Türkçesi hüküm sürmektedir (Argunşah 2013: 13). Çağatay Türkçesi, Harezmi Türkçesinin devamı olarak çeşitli ağızları da içine alarak Türkistan'da ve Avrupa Rusyası'nda 19. Yüzyıl'ın sonuna kadar Oğuzlar dışındaki İslâm Türklerinin edebiyat dili olarak yayılmıştır (Eckmann 2014: 74).

Çağatay Türkçesinin oluştuğu Orta Asya coğrafyası Farsçanın resmî dil olarak kullanıldığı, Fars edebiyatının en parlak dönemini yaşadığı ve Farsça konuşup yazmanın çok önemli olduğu bir ortamdır (Eraslan 1993: 172). Ayrıca klasik Fars edebiyatının gelişmesinde Türk devletleri yöneticilerinin teşvik ve yardımları, müelliflerin Türkçe yerine Farsça yazmaları bu durumu açıkça ortaya koymaktadır (Eraslan 1993:168). Bu doğal olarak kültürel faaliyetlere de yansımaktadır. Ancak buna rağmen 15. yüzyılın ikinci yarısında (1469-1506) Herat'ta hüküm süren Sultan Hüseyin Baykara döneminde Türkçe şiir yazma eğilimi artmıştır. Böylece Türkçe ile de önemli ve hacimli sanat eserleri ortaya konabileceği gösterilmiştir (Ölmez 2007: 187).

Hint, Çin ve Fars edebiyatlarının ortasında kalan Türk dili ve edebiyatının bulunduğu noktada kendine ait bir kimliği olduğunu ispatlayan ise Ali Şir Nevâyî'dir. Ali Şir Nevâyî'nin Türk diline ve Türk edebiyatına en büyük katkısı, yazdığı Türkçe eserleriyle; Orta Asya'da Göktürk, Uygur, Karahanlı, Harezmi çizgisinde gelişen Türk yazı dilini önemli bir edebiyat, kültür, bilim dili seviyesine ulaştırması ve bu dili dönemin en güçlü edebî dilleriyle boy ölçüşecek düzeye taşımıştır. O, yalnız doğu Türk edebiyatının değil bütün Türk edebiyatının en büyük şahsiyetidir. Nevâyî'nin Türkçenin Farsçadan aşağı kalacak bir dil olmadığını söylemesi, Türkçe ile de yüksek bir edebiyat vücuda getirmenin mümkün olacağını eserleriyle ispat etmesi ve yeni nesillere Türkçe yazmaları hususunda teşvikte bulunması göz önüne alınırsa hizmetinin derecesi ve önemi daha iyi anlaşılır (Eraslan 1993: 172). Nevâyî'nin Türkçeye yapmış olduğu en büyük katkı, dilin yapıcı

gücünden faydalanarak, millî birliği kurmaya çalışmasıdır. Bu millî birliğin ilk halkası da millî dil bilincini oluşturmak olduğu için, Nevâyî, insanların kalplerine millî bir dokunuş yapmıştır (Bulut 2017: 38). Nevâyî, Çağataycanın Farsçadan geri olmadığını hatta anlatım gücü yönüyle Farsçadan daha üstün bir dil olduğunu eserleriyle göstermeye çalışmıştır. Böylece kendisinden sonraki yeni neslin de Türkçe yazmasını teşvik etmiştir (Ölmez 2007:188). Kullandığı dil, tüm ahaliyi etkiler nitelikte olduğundan bazı XVI. ve XVII. yüzyıl müellifleri, dile doğrudan doğruya “Nevâyî Dili” adını vermişlerdir (Eckmann 2014: 136). Yazdığı çok sayıda eser, kendinden sonraki devirleri etkisi altında tutması ve uzun süre dilin yaşaması bakımından koruyucu bir rol üstlenmesi bunun en büyük kanıtıdır. O, çağının dünya şairidir, çünkü XVI. Yüzyıl dünyasında kullandığı kelime sayısı bakımından çağdaşı Shakespeare, eserlerini 22 bin kelime ile yazarken, Nevâyî’nin kelime kadrosu 24 bindir (Akar 2010: 198).

Nevâyî’nin yüksek bir millî şura ve sarsılmaz bir Türkçe sevgisine sahip olduğu hemen hemen bütün eserlerinde görülmektedir. Çeşitli tür ve konularda birçok eser vermesi ise onun kuruculuk vasfıyla izah edilebilir (Eraslan 1993: 173). Nevâyî, Fars edebiyatına özgü hikâyeleri, imgeleri, motifleri ve diğer unsurları Çağatay şiirine taşımakla kalmayıp Fars dilini iyi bilen biri sıfatıyla bu dilde de şiirler yazmıştır (Merhan 2007: 126). Fars edebiyatını örnek alarak çeşitli türlerdeki Farsça eserleri Türkçe ile yazmaya çalışmış ve böylece Orta Asya Türk edebiyatını klâsik bir seviyeye ulaştırmayı başarmıştır (Ölmez 2007:189). Nevâyî ortak kültüre dayanan Orta Asya Türk edebiyatını millî ruh ve millî zevkle klasik bir seviyeye ulaştırmaya muvaffak olmuştur (Eraslan 1993: 173). Eserlerini edebiyat teorisi, tarih, mesnevi, tezkire, dil, biyografi gibi birçok farklı konuda yazmıştır (Bulut 2017: 27). Ali Şîr Nevâyî; çocukluğu, gençliği, orta yaş ve yaşlılık dönemlerine ait şiirlerini topladığı dört divan ve beş mesneviden oluşan Hamse ile Farsça şiirlerini topladığı Divan’a sahip olan bir şairdir (Türk 2010: 397). Çok sayıda eserinin olması ve içerik bakımından farklı türler barındırması sebebiyle eserleri farklı başlıklar altında toplanmaktadır:

I. Divanları (Hazâ’inü’l-me’ânî): (1) Garâibü’s-sıgar, (2) Nevâdirü’ş-şebâb, (3) Bedâyîü’l-vasat, (4) Fevâyidü’l-kiber, (5) Farsça Divanı. II. Hamsesi: (1) Hayrettü’l-ebâr, (2) Ferhâd u Şîrin, (3) Leylî vü Mecnûn, (4) Seb’a-i seyyâre, (5) Sedd-i İskenderî. III. Tezkireleri: (1) Mecâlisü’n-nefâis, (2) Nesâyimü’l-mahabbe min şemâyimi’l-fütüvve. IV. Dil ve edebiyat eserleri: (1) Risâle-i mu’ammâ, (2) Mizânü’l-evzân, (3) Muhâkemetü’l-lugateyn. V. Dinî-ahlâkî eserleri: (1) Münâcât, (2) Çihil Hadis, (3) Nazmu’l-cevâhir, (4) Lisânu’t-tayr, (5) Sirâcü’l-müslimîn, (6) Mahbûbu’l-kulûb. VI. Tarihî eserleri: (1) Târîh-i enbiyâ vü hükemâ, (2) Târîh-i müllük-i Acem, (3) Zübdetü’t-tevârih. VII. Biyografik eserleri: (1) Hâlât-ı Seyyid Hasan-ı Erdeşîr, (2) Hamsetü’l-mütehayyirîn, (3) Hâlât-ı Pehlevân Muhammed. VIII. Belgeler: (1) Vakfiyye, (2) Münşe’ât (Ölmez 2007: 189).

Daha çocuk denecek yaşta başlayıp hayatının sonuna kadar şiirler yazmış olan Ali Şîr Nevâyî bunları farklı zamanlarda, farklı adlar altında bir araya toplayıp dört ayrı divan meydana getirmiştir. Bunlar hakkında oldukça geniş bilgi veren Nevâyî’nin bir de Farsça divanı vardır (Kut 1989: 450). Çağatay edebiyatında hiçbir şair onun kadar bunca değişik tür ve şekilde eser kaleme alamamıştır (Merhan 2007: 127). Çok yönlü çalışmalarıyla Çağatay edebiyatına altın devrini yaşatan ve diğer Türk halklarının edebiyatlarına da güçlü etkisi olan Nevâyî’nin bir ciltte topladığı Hazâyinü’l-meânî (Anlamaların hazineleri) adlı

dört divanı olup bunlara, yazıldığı yıllar dikkate alınarak çocukluk dönemi şiirlerine Garâibü's-sıgar (Çocukluk döneminin gariplikleri), gençlik şiirlerine Nevâdirü'ş-şebâb (Gençlik döneminin bulunmazlıkları), orta yaş dönemindeki şiirlerine Bedâiyü'l-vasat (Ortayaşlılık döneminin yenilikleri) ve yaşlılıkta yazdıklarına *Fevâidü'l-kiber* (Yaşlılık döneminin faydaları) adlarını verir (Merhan 2007: 127). İlk divanı 7-8 ile 20 yaşları arasında, ikinci divanı 20 ile 35, üçüncü divanı 35-45 ve dördüncü divanı 45 ile 60 yaşları arasında yazdığı şiirlerden oluşmaktadır (Eckmann 2014, 193). Nevâyî ilk yazdıklarıyla önce iki divan, daha sonra yeni yazdıklarını da katarak bu ilk iki divanı dört ayrı divan hâline koymuş, yaşlılık çağında ise hepsini tek ad altında (Hazâyinü'l-Meânî veya Külliyyât-ı Devâvîn) bir araya getirmiştir (Kut 1989: 450).

Çalışmamızın konusu olan *Fevâidü'l-Kiber*, Nevâyî'nin ömrünün son zamanları olarak tabir edilen kırk beş ile altmışlı yaşlar arasındaki şiirlerini topladığı tam bir olgunluk eseridir. Nevâyî, bu eseri için “ömrüning âhırığa yakın nazmga kirgen fayideler” yani “ömrün sonuna doğru şiire katılan faydalar” demektedir (Bulut 2017: 29). Eserin Türkiye kütüphanelerinde üç nüshası vardır: İlk nüsha, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 1565 numarada kayıtlıdır. Cemşit tarafından talik hatla H. 947 yılında istinsah edilmiştir. İkinci nüsha, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi no 2794 numarada kayıtlıdır. Hüseyin b. Haydarü'l-Hüseyini-i Cürcanî tarafından H. 1043 yılında istinsah edilmiştir. Üçüncü nüsha, Ankara Türk Dil Kurumu kitaplığı B/33 numarada kayıtlı olup eksiktir. Bu nüsha “r” harfinden başlamaktadır (Kaya 2007: 53).

Fevâidü'l-Kiber, Çağatay yazı dilini en yüksek noktaya ulaştırarak edebî bir dil hâline getiren Nevâyî'nin genellikle yaşlılık dönemine ait şiirleri ihtiva etmesi, bu bağlamda ustalık dönemi eseri olması, çok zengin kelime kadrosuna sahip bulunması ve Çağatay yazı dilinin bütün dil özelliklerini taşıması gibi sebepler yüzünden Türk edebiyatının en önemli eserlerinden biridir (Kaya 2007: VI).

Çalışmamızda *Fevâidü'l-Kiber*'de geçen, ışığın gözde yansımaları olarak tanımlayacağımız renkler ve renk kavramları üzerinde durulacaktır. Renkler her alanda farklı kullanım alanına sahiptir ve renklerin her alan için farklı bir sembolü vardır. Renkler, farklı coğrafyalarda ve farklı kültürlerde değişik anlamlar ve kültürel öğeler barındırır. Renkler, tarih boyunca düşünceleri farklı yönlerde açıklamanın yanı sıra toplumun değerlerini de içinde barındırmıştır ve tarihin her döneminde bireyleri yansıtan değerler bütünü olmuştur (Mazlum 2011: 123). Nevâyî de bazen anlatmak istediklerini renkleri kullanarak söyleyen şairlerden biri olmuştur. Özellikle yaşlılık divanı *Fevâidü'l-Kiber*'de bu durum açıkça müşahede edilebilmektedir. Bu sebeple söz konusu eserdeki renk kelimeleri tarafımızca tespit edilmiş ve şu şekilde sınıflandırılmıştır:

Divanda Geçen Renk Kelimeleri

1. Öz Türkçe Kelimeler

1.1. İsimler

1.1.1. Basit isimler

1.1.2. Türemiş İsimler

1.2. Fiiller

2. Yabancı Asıllı Kelimeler

2.1. Ödünç Kelimeler

2.2. Melez Kelimeler

Sınıflandırma için Doğan Günay'ın "Sözcükbilime Giriş" kitabı örnek alınmıştır. *Fevâ'idü'l-Kiber* için Önal Kaya'nın doktora çalışmasından ve bu çalışmanın TDK yayınından faydalanılmıştır.¹ Her kategori alfabetik sıradadır. Kelimelerin yanında açıklamaları yapıldıktan sonra ilgili kelimeye ait örnek beyit ve Türkiye Türkçesine aktarılmış şekli verilmiştir. Madde başı olan kelimeyle bağlantılı başka kelime veya kelimeler varsa paragraf girintisiyle alt maddeler oluşturulmuştur. Açıklamalar yapılırken çok defa tekrar eden eserler için kısaltmalar kullanılmıştır.

Divanda Geçen Renk Kelimeleri

1. Öz Türkçe Kelimeler

1. 1. İsimler

1. 1. 1. Basit İsimler

aķ: Ak, beyaz; kar, süt vb.nin rengi, kara ve siyah karşıtı. Eski Türkçede daha çok hayvanların kürk rengini ifade etmek için kullanılırdı. Dönem itibarıyla bu kelimenin karşılığı olup daha yaygın kullanılan kelime *ürüñ*'dür. Kelime çeşitli metaforik anlamlar da içermektedir (EDPT: 75). Kaşgarlıda *āk* (beyaz) olarak geçmektedir (GÜL: 58). Ana Altay Türkçesinde **āk* şeklinde olduğu düşünülen, Eski Türkçe zamanında IX. Yüzyıl Uygur metinlerinde "ak, beyaz" anlamında kullanılan bir kelimedir (NŞY: 10). Çağatay Türkçesi dönemine gelinceye kadar ilk sahip olduğu renk anlamını korumuştur. Renk anlamı dışında beyaz leke; bazı nesnelere bulunan beyaz bölüm veya beyazlık; temiz, namuslu gibi anlamları da vardır (PAR: 59). Beyaz rengin dünya genelinde çeşitli mitoloji ve kültürlerden doğan en genel anlamları, aydınlık, ışık, güneş, hava, saflık, temizlik, iffet, masumiyet, sadelik, mükemmellik, kutsallık, kurtuluş, ruhsal yetkinliktir Çoruhlu 2006: 194).

°Ārız hālīngni bir dem körmesem iy dil-rübā

İyledür-min kim körünmes közüme aķ u ķara (FK: 39)

Ey gönül kapan sevgili! Yanağındaki benini bir an görmesem, ak ve kara gözüme görünmez olur.

al: Al, kırmızı; kan rengi, kızıl. Çince de kırmızı renkte belgelerin mühürlendiği mürekkep ile ilgilidir. Rusçada aynı anlama gelen *alyi* kelimesiyle ilişkili olması muhtemeldir. Kelime Moğolcada da bulunur. Birçok modern lehçede yaşamaya devam etmektedir (EDPT: 120). Kırmızı renk anlamındaki **āl* kelimesi Divanü Lügati't-Türk'te de geçmektedir (GÜL: 64). Ana Altay Türkçesinde **āl* şeklinde olduğu tahmin edilmektedir. Eski Türkçe içerisinde kırmızı anlamında *āl* olarak kullanılmıştır ve ilk olarak Yenisey Yazıtlarında geçmektedir (NŞY: 14). Eski Türkçedeki *āl* kelimesinin turuncu renkte ipekli kumaş; turuncu renk anlamları da vardır (MBTS: 87). Çağatay Türkçesinde ise kırmızı, koyu pembe renk olarak anlamını korumaktadır (ÇTS: 29). Renk anlamı dışında bir tür yılanlık; yüze sürülen pembe düzgün anlamları da bulunur (PAR: 70). Kelime Rusçaya, Kafkas ve Balkan dillerine, ayrıca *āl* şeklinde Farsçaya da geçmiştir (MBTS: 87). Türklerin en eski inançları ile ilgili olarak onlarda "al ruhu" veya "al ateş" adları verilen bir ateş tanrısının yahut da hāmî (koruyucu) bir ruhun varlığı bilinmektedir.

¹ Önal Kaya (1996). *Alî Şîr Nevâ'iyî, Fevâ'idü'l-Kiber*. Ankara: TDK Yayınları.

Türklerin en eski devirlerden beri süregelen al bayrak tutkularının bu al ateş kültü (inancı) ile bağlı bir gelenek olacağı hatıra gelmektedir (Genç 1999: 1082).

Râst bir şem^e kibidür ki tüpi al olğay

Ol sehî-ğad yüzi tabı vü hmâlihğ ayağı (FK: 612)

O fidan boylu, parlak, güzel yüzlü ve ayağı kınalı sevgili, dibi kızarmış düzgün bir mum misalidir.

ala: Karışık renkli, çok renkli, alaca; açık kestane renginde olan, ela. Bir kısmı renkli, benekli, alacalı, lekeli, noktalı şeklinde farklı anlamlara sahip olduğu için metaforik olarak hain, sözünde durmayan gibi değişik anlamlar içermektedir. Bütün modern lehçelerde yaşamaktadır. “Ala bula” olarak ikileme oluşturması çok yaygındır. İlk olarak kuşlar, hayvanlar ve bitkiler gibi şeyler için birleşik kelimeler oluşturmuştur (EDPT: 126). Eski Türkçede bulunan kırmızı anlamındaki al kelimesine +A ekinin eklenmesiyle olduğu düşünülen bir renk adıdır. +A eki renk adlarına eklenen +II ekinin kendisine benzemeyen bir şekli olarak düşünülmektedir. Kelime ilk kez XI. yüzyılda Kaşgarlıda, ala renkli, alaca renkli, alaca anlamında geçmektedir (NŞY: 15). Moğolcada alag ve Halaç Türkçesinde halag şeklinde olması **ālak*<**hāla*+*k* ihtimalini de düşündürmektedir (GÜL: 64). Beyaz tenli kimse; hastalıklı kimse anlamları da olan bir sıfattır. Kelime Rusçaya, Kafkas ve Balkan dillerine de geçmiştir (MBTS: 87). Bir göz rengi olan elâyı karşıladığı gibi mecaz olarak dert, sıkıntı anlamları da taşımaktadır (PAR: 70). Çağatay Türkçesinde ise anlamı benekli, alaca, benli, nakş olunmuş şey, lekeli ve alacalı surat şeklindedir (ÇTS: 30).

Tün kün harîrî boldı kuyaşnıng ‘imâmesi

Çün çırmadı ala bula² destâr başığa (FK: 513)

İpek, gece gündüz güneşin (sevgilinin) imamesi oldu. Çünkü başına alaca bulaca sarık bağladı.

Tutti bir tağ güşesin Ferhād anı min dik dime

Heçr deştide alağan³ u alamandır mu ol (FK: 355)

Ferhat bir dağ köşesini tuttu diye onu benim gibi sanma; ayrılık çölünde o, evsiz barksız mıdır?

altun: Altın, sarı renkli değerli metal; parlak sarı renk. Çok erken Moğolca içinde *altan* şeklinde geçmektedir. Altın olarak bütün modern lehçelerde yaşamaktadır. Sadece Yakut Türkçesinde bakır anlamına gelmektedir (EDPT: 131). Bir renk kelimesi olan kızıl anlamındaki **āl* kelimesiyle Çince *ton*'un *al+tin* şeklinde kalıplaşmasıyla oluşmuş bir kelime olduğu da söylenebilir (GÜL: 67). Genel kamı ton kelimesinin değerli madenleri ifade etmek için kullanılması sebebiyle bir birleşimin olması yönündedir. Moğolcadaki *altan* kelimesiyle de ilişkilendirmek mümkündür (TDES: 9). Kelime ilk kez Orhun Abidelerinde VIII. yüzyılda altın olarak geçmektedir (NŞY: 20). Buradaki anlamı maden anlamındadır. Madenden yapılan şeylere ve sikkelere de altın adı verilir. Ayrıca mecaz olarak değeri yüksek anlamı da vardır (PAR: 82). Çağatay Türkçesinde *altın* yanında *sarı*,

² Burada “ala” kelimesi bir ikileme içinde geçmektedir: “ala bula” ifadesi bugün de “alaca bulaca” şeklinde Türkiye Türkçesinde kullanılmaya devam etmektedir.

³ Alahan kelimesi evsiz anlamındadır. Ala renk adının olumsuz anlamlar da bildirmesi sebebiyle bu kelime birleşik bir kelime olarak (ala-han) düşünülmüş ve buraya alınmıştır.

sarılık (ÇTS: 38) şeklinde renk anlamında da kullanılmaktadır. Kelime Kafkas dillerine ve Rusçaya da geçmiştir (MBTS: 122).

Sīm-gün eşk olmak altun dik yüz üzre ni asıĝ

Cism hicran küreside bolmayın ħālīş-ıyār (FK: 141)

Altın gibi (sarı) yüz üzerinde gümüş rengi gözyaşı dökmek ne fayda sağlar? O, ayrılık kıyumcusunda saf ayar, katıksız olmaz.

kara: En koyu renk, siyah; beyaz karşıtı, kara. İlk önce fiziksel anlamıyla anlaşılan fakat bunun yanında çok fazla metaforik anlamıyla kullanılan bir kelimedir. Daha çok aşağılayıcı olarak kullanılır. Bütün dönemlerde yaygın olarak görülmekle beraber erken Moğol ve Pers dilinde de bulunur (EDPT: 643). Kelime ilk kez Orhun Abideleri'nde VIII. yüzyılda iki farklı anlamda kullanılmıştır. İlk anlamı siyah, ikinci anlamı ise fakir, alelade, uğursuz şeklindedir (NŞY: 300). Kaşgarlı'da kara, siyah, karanlık anlamlarında geçmektedir. Kelime Moğolcada da bulunmaktadır (GÜL: 462). Kara ile toprak kelimesinin arasında bir bağlantı olduğu düşünülebilir. Kormuşin "kara" ile en koyu renge verilen "kara" kelimesini birlikte düşünür. Ancak kara Moğolcada toprak olarak geçmez. Kahane-Tietze, Doerfer gibi yazarlara göre "yeryüzünün denizle örtülü olmayan bölümü" anlamındaki kara kelimesi Arapça qārra kelimesinden gelmektedir (TDES: 210). Renk anlamı dışında hüznü, matemli, gamlı, kederli; leke, yüz kızartıcı durum; esmer; siyahi, zenci; kötü, yaramaz, uğursuz anlamları bulunmaktadır (PAR: 843). Çağatay Türkçesinde, ilk anlamı olan *siyah, kara, esmer* anlamını korumaktadır (ÇTS: 578). Ayrıca Çağatay Türkçesinde mürekkep kelimesini anlatmak için de kullanılmaktadır (Kaçalın, 2011: 650). Mitolojik anlamda ise ezeli karanlık, boşluk, ölüm karanlığı, tahribat, üzüntü, büyü, kötülük ya da ölümle ilgili mitlerde yer alan tanrılar, karmaşa ortamı, şeytan vb. gibi pek çok şey kara renkle birlikte ifade edilmiştir (Çoruhlu 2006: 188).

İkki zülfi tāb u pīçidin buzuldum nige kim

Ĥānumān iyler ħara her laħza ol sevda mānga (FK: 12)

İki saçının kıvrımı ve dolaşıklığından öyle bunaldım ki o sevda evimi her an kara eyler.

kök: Gök; gök rengi, mavi; yeşil. Aslında gökyüzü anlamındaki kelime zamanla gök renkli, mavi, mavi-grı gibi anlamlara ulaşmıştır. Benzer bir renk yelpazesi yeşil için de geçerlidir. Birçok lehçe içinde yaşamaya devam etmektedir (EDPT: 708). Kelime ilk kez Orhun Abideleri'nde VIII. Yüzyıl'da iki farklı anlamdadır. İlk anlamı gökyüzü, ikinci anlamı ise mavi veya yeşil renk şeklindedir (NŞY: 212). Bunun dışında ham, olmamış meyve anlamı da vardır. Altay Türkçesinde var olduğu düşünülen kö:ke kelimesinin kö:k şekline dönüşmüş halidir. Moğolcada mavi anlamında köke, Mançucada kuku, Tunguzcada kukuşin şeklindedir (GÜL: 377). Gökyüzü ve renk anlamı dışında uzay, sonsuz boşluk; olgunlaşmamış, işlenmemiş, ham ve yeni yeşermiş anlamları da bulunur (PAR: 516). Çağatay Türkçesinde ikinci anlamı olan mavi, yeşil anlamını korumaktadır (ÇTS: 654). Türk dünya görüşünde gök (mavi) renk kutsallık bildirdiğinden Tanrı, Türk, Oğuz gibi kutsal kavramlar gök (mavi) rengiyle özdeşleştirilmiştir (Bayat 2007: 70). Bu anlamda bazen beyaz bazen yeşil ile bir tutulur. Sıfat olarak bir isimle birlikte kullanıldığında bu renk, o ismin gök tanrı ya da gökte olduğuna inanılan ruhlarla ilişkili bir şey olduğunu gösterir (Çoruhlu 2006: 193).

Zihī kök başıĝa gerdün ħırāmıĝ izindin tāc

Vişāling ħalvetide bir şeb-istān leylet'ül mi'rāc (FK: 95)

Ne güzel! Mavi gökyüzünde dünya senin yürüyüşünün izinde parlak taç (gibidir). Kavuşmanın halvetinde yatak odası da miraç gecesi (gibidir).

sarığ: Sarı, yeşil ile turuncu arasında maruf renk, limon kabuğu rengi. Erken Moğolcada bazı fonetik değişiklikler ile *şira* şeklinde görülür. Tüm dönemlerde yaygın olarak görülen bir kelimedir (EDPT: 848). *sār+ı-ğ şeklinde beyazdan sarı olmak anlamına gelen *sarı-* fiilinden geldiği düşünülmektedir. Bahsedilen anlam altının rengidir. Moğolcada sarı renk anlamında *sira*, Mançucada *şara* şeklindedir (GÜL: 736). Başka bir izah şeklinde ise Ana Altay Türkçesinde *sar köküne +IG ekinin eklenmesiyle oluştuğu varsayılan bir kelimedir. İlk kez VIII. Yüzyıl'da Orhun Abideleri'nde sarığ şeklinde ve bir renk adı olan sarıyı ifade etmek için kullanılmıştır (NŞY: 538). Bir diğer görüş ise sarığ<sār+'ğ şeklinde bir dönüşümdür (Argunşah, 2011: 576). Ayrıca Eski Türkçedeki sarığ kelimesinin *şoru* olduğu da düşünülmektedir (MBTS: 2712). Çağatay Türkçesinde sarı rengini ifade etmek için kullanılmaya devam etmiştir. (ÇTS: 951). Sarı renk ışığın ve altının, hasatın, bolluğun biraz da kederin rengidir. Gücün, zenginliğin, zekânın sembolüdür. Sıcak bir renktir. Kırmızı ve yeşil renkler pek çok kültürde aynı değerleri taşıyor olsa da sarı renk değişik kültürlerde değişik anlamlar kazanmıştır (Mağfiret 2009: 35).

Sarığ ağırık boldum iy sākī ḥazān-ı hecr ara

Qanı asfer⁴ mey ki bar her qatresi bir keh-rübā (FK: 40)

Ey saki! Ayrılığın sonbaharında sarılık hastası oldum. Her damlası bir kehribar olan sarı şarap nerede?

1. 1. 2. Türemiş İsimler

inglig: Kadınların yanaklarına sürdükleri pembe allık, boyacılıkta kullanılan kökü kızıl bir ot. Normalde bu kelime renk ifade eder. Yanakların sahip olduğu rengi veya ten rengini anlatır (EDPT: 185). Yanak veya beniz rengi anlamındaki ing (ÇTS: 527) kelime köküne +IIG isimden isim yapma ekinin eklenmesiyle oluşmuş türemiş bir kelimedir. İnglig < englik < eñ+lik şeklinde bir gelişime uğramıştır. Kadınların yüzlerine sürdükleri kızıl renge bu ad verilmiştir (Kaçalın 2011: 241). Çağatay Türkçesinde yanaklı, pembeli anlamında kullanılmıştır (ÇTS: 532).

Ni zülal ü âteşin güldür ki bustān şahidi

İyler ārāyış bu inglig dağı ol közgü bile (FK: 521)

Bahçenin güzelliği ne su ne de alevli (kırmızı) güldür. Bu pembelidir ki o ayna ile süslenmektedir.

karalığ: Karalık, siyahlık, karaya çalan leke; kara leke. Siyah anlamındaki kara kelimesine +IIG isimden isim yapma ekinin eklenmesiyle oluşmuş türemiş bir kelimedir. +IIG eki somut ve soyut isimler yapar. Hâlâ yaygın olarak kullanılan bir ektir. Günümüzde +lık, +lik gibi şekillere dönüşmüştür (Clauson 2007:189). Çağatay Türkçesinde karalık, siyahlık olarak kullanılmıştır (ÇTS: 582).

°Aceb imes ki kılor naqd-i cānga köz qaralığ

İrür çü şühlar içre közi kara ol şüh (FK: 112)

Acaba göz karalığı can karşılığı ödenen değil midir? Çünkü güzeller içinde en gözü kara odur.

⁴ Divanda metin içinde bu kelime *asraf* şeklinde geçmektedir. Kanaatimizce doğrusu *asfar/asfer* olmalıdır.

karanġu: Karanlık, siyahlık, ışksızlık, gece. Siyah anlamındaki kara kelimesinden gelmektedir. Ancak morfolojik olarak bir belirsizliği vardır. Koyu ve karanlık anlamları taşımaktadır. Moğolcada karanġu/karanġuy şeklindedir (EDPT: 662). Moğolca karanġu şeklindeki kelimenin Türkçeden alındığı düşünölmektedir. Türkçe karanġu biçimi kara'nın bir türevidir (TDES: 211). Anlamsal olarak değişiklik olduğu için türemiş bir kelimedir. Karanġu < kara+ġu şeklinde bir ekleşme kabul edilebilir (Kaçalın 2011: 650). Ancak burada kara+ġu olacak şekilde iki yapım eki vardır. Ayrıca Eski Türkçede bulunan bu kelime karanġu> karaġu+luk> karan+lık olacak şekilde günümüze ulaşmıştır (MBTS: 1594). Kelimenin tahlili kara+n+lık şeklinde yapılmalıdır. Çağatay Türkçesinde karanlık ve gece anlamlarında kullanılmıştır (ÇTS: 582).

Ėam tñni irmes ki ahımdın karanġudur sipihr

Bu kühen deyr içre bñ-ħad vahşet-efzā boldı dñd (FK: 121)

Gam günü değildir ama ahımdan gökyüzü karanlıktır. Bu köhne dünya içinde sınırsız keder endişe artıran oldu.

karanġuraġ: Kapkaranlık, çok karanlık, daha karanlık. -rak/-rek eki mukayese bildiren sıfatlar yapar. XIV. yüzyıla kadar yaygın olarak kullanılan bu ek günümüzde işleklığini yitirmiştir (Clauson 2007: 189). Çağatay Türkçesinde daha karanlık anlamında kullanılmaktadır.

Hecr şāmıdır karanġuraġ tñn olġay mu ikin

Yā Rāb ol tñndin ġalāş olġan kñn olġay mu ikin (FK: 462)

Gece mi yoksa ayrılık mumu mu daha karanlıktır? Ya Rab! Bu ikisi içinden geceden kurtuluş olacak, gün doğacak mı?

kızıkraġ: Hararetli, kızmış, pek kızıl renk, kıpkızıl. Kız- fiiline -Ik fiilden isim yapma ekiyle oluşmuş türemiş bir kelimedir. Parlak kırmızı anlamındaki kızıl kelimesi de aynı kökten gelmektedir (GÜL: 534). Kelime Ana Altay Türkçesinden gelerek kızmak şeklinde ilk kez Kaşgarlı'da XI. Yüzyılda ateşte ısınmak, kızarmak kırmızı olmak anlamında geçmektedir (NŞY: 326). Çağatay Türkçesinde hararetli, kızıl renk anlamındadır (ÇTS: 630). Mukayese eki ile daha kızıl anlamına gelmektedir.

Hñr ġñsnini kızıkraġ didi ol yñzdin şeyġ

Sürmegey biyle savuġluġ bile insān elfāz (FK: 282)

Şeyh, huri güzelliği o çehreden daha kırmızıdır dedi. İnsan sözü, böyle soğuklukla etki etmez.

kızıl: Çok kırmızı olan; parlak kırmızı olan; kızıl, kıpkırmızı. Geçissiz bir fiil olan kız- fiilinden isim olarak türemiş bir kelimedir. Bütün modern lehçelerde yaşamaktadır (EDPT: 683). Parlak kırmızı renk anlamına gelmektedir. Farklı bir görüş kızıl <*kızıl (W. Bang ve M. Erdal) şeklinde oluştuğudur (GÜL: 534). Kelime ilk kez Eski Türkçede VIII. Yüzyıl'da Orhun Yazıtları'nda ve daha sonraki Uygur metinleri ile Kaşgarlı'da kırmızı anlamında kızıl/kızıl olarak geçmektedir. Muhtemelen kızıl kelimesine +Il ekinin eklenmesiyle oluşmuş türemiş bir kelimedir (NŞY:326). Kelimenin kız- fiilinden oluşması da mümkündür: kızıl < kız-ıl (MBTS: 1723). Kelimenin renk anlamı dışında kırmızı olacak derecede ısınmış, kızgın; eşkar; kendi türünde mübalağalı, aşırı derecede olan; altın, altından gibi farklı anlamları da vardır (PAR: 906). Çağatay Türkçesinde kızıl, kırmızı anlamındadır (ÇTS: 631). Kızılın altınla ilişkisi geç dönemde Türk mitolojisindeki kızıl elma efsanesinde görülür. Kızıl

elma ya da altın küre, Türklerin dünya hakimiyeti ya da dünya idealinin bir simgesi olarak anlaşılmıştır ve esas olarak 'ulaşılmak istenen gaye, amaç, yer' anlamındadır. Açıklanan nedenlerden ötürü kızıl elma hükümdar simgeçiliğinde önemli yer tutar (Çoruhlu 2006: 191).

Bükenge oħşar digesin her yan kızıl tal üzre berg

Her sarıdın peykânların bu cism-i hün âlud ara (FK: 25)

Her taraftan gelen (ok gibi) kirpiklerin bu kana bulanmış bedende; kızıl dal üzerinde açmış yapraklar gibidir.

yaşıl: Yeşil, taze, körpe, genç. Köken itibarıyla yaş isim kökünden türemiş bir kelimedir. Muhtemelen *yaşıl kelimesindeki isimden isim yapan ek /+sII/ eki ile oluşmuştur. Yeşil ve taze sebzenin rengini ifade etmek için kullanılır. Bu renk yeşildir fakat kök rengi kadar kesin değildir. Bazen açık maviyi ifade etmek için de kullanılır. Bu anlam bulanıklığı hâlâ devam etmektedir (EDPT: 978). Kelime kökü itibarıyla Ana Altay Türkçesinden gelerek ilk kez XI. yüzyılda Kaşgarlı'da yeşillik, taze yenen sebze anlamında geçmektedir (NŞY: 672). Yâş kelimesi yeşillik anlamındadır (MBTS: 3460). Yaş+ isim köküne /+IL/ isimden isim yapma eki eklenerek körpe, taze, nemli, yeşil anlamında kullanılmıştır (GÜL: 1128). Kaşgarlıda *yaşıl* kelimesi taze bitki rengi olarak geçmektedir (NŞY: 676). Sebzeler için kurumamış, taze; meyveler için olmamış, ham anlamlarına da gelmektedir (GÜL: 1128). Çağatay Türkçesinde yeşil, taze, körpe anlamını korumaktadır (ÇTS: 123). Yeşil, gençliğe, umuda, yeniden doğuşa, cennete; koyu olduğu takdirde ölüme işaret edebilir. Ayrıca geçicilik ve kıskançlığı da ifade edebilir. (Çoruhlu 2006: 198).

Kuruğ yıgaçka irür bağlamak şiküfe vü berg

Qarı ki istese kıymek kızıl yaşıl hil'at (FK: 73)

Yaşlının giymek istediği kızıl, yeşil süslü elbise; kuru ağaca çiçek ve yaprak bağlamak gibidir.

1. 2. Fiiller

ağar-: Ağar-, beyazlaş-, rengi sol-, kırış-. Ak renk kelimesine +Ar- renklerden fiil yapan ekin eklenmesiyle oluşmuş bir fiildir. Beyazlan- anlamında kullanılmaktadır (NŞY:8). Aklaş- anlamı dışında sol-; ışı-, aydınlan-; şafak sök- anlamları da vardır (PAR: 48). Çağatay Türkçesindeki anlamı ise ağar-, beyazlaş- şeklindedir (ÇTS: 24). Geçişsiz türemiş bir fiildir (MBTS: 40).

Başım ağardı ıışkda yâ ıışk tığdın

Mamuğ yapıştırdı bu efgâr başığa (FK: 513)

Ya aşktan ya aşk kılıcından başım ağardı, bu efkârlı başıma pamuk yapıştırdı.

ağ it-: Ak et-, beyazlat-, ağart-. Ak renk kelimesiyle it- yardımcı fiilinden oluşmuş birleşik bir fiildir. Beyazla-, beyazlat- anlamlarında kullanılmaktadır.

Sebz-hatlar yok yiğit sanıda ol yüz tabının

Sebzeni aq itti güya ol kıyaş bolğaç itik (FK: 321)

Yiğidin hayalinde, o yüzünün hatlarında yeni çıkan tüylerin yeşilliği yok, sanki o güneş yeşili görünmez beyaz yaptı.

boyal-: Boya-, boyan-. Kelime doğrudan renk sözcüğü olmasa da bünyesinde renk kavramı barındırdığından buraya almayı uygun gördük. Kelime köken itibarıyla muhtemelen ana Altay Türkçesinde var olan bir kelimedir. İlk kez X. yüzyılda bodi-

şeklinde yapıştırmak, sıvamak anlamında kullanılmıştır. XI. Yüzyıl'da Kaşgarlı'da bodu-şeklinde ve boya- anlamındadır (NŞY:78). Eski Türkçede mecazi olarak azarla-, aşığıla-anlamları da vardır (GÜL: 163). Ayrıca farklı dönemler için eriş-, ulaş- anlamları da bulunmaktadır (PAR: 211). Çağatay Türkçesinde boya-, boyan- şeklinde geçmektedir (ÇTS: 165). -l- edilgenlik eki dönüşlülük görevindedir. Boyalmış boyanmış demektir (Atalay, 1970: 154). Kelimenin gelişiminin *bodu-g+al-> boya-g+al-> boya+al> boyal-* şeklinde olduğuna dair farklı bir görüş de bulunmaktadır. Dolayısıyla ek /-l-/ değil, /+(A)l-/ olmalıdır. Ünlüyle biten fiil üzerine edilgenlik/dönüşlülük ekini -l- olarak değil, -n- olarak alır: *başla-l- değil, başla-n- olması gibi. Boya-g 'boya' şekli bugün de Azerbaycan Türkçesinde bulunmaktadır. Kelimenin tahlili *boða-l-mış* şeklinde gösterilebilir (Kaçalın, 2011: 379). Boyan- edilgen türemiş bir fiildir (MBTS: 413).

Hecr tağıda lebi hecridin aksa kıan yaşım

La^l olur güya boyalsa her taraf kıanımgıa taş (FK: 253)

Ayrılık dağında dudağının ayrılığından aksa kan gözyaşım, her yan kanımın kırmızısına boyanıp (dağ) taş lal taşı gibi olur.

ķara bol- Kara ol-, siyahlaş-, karar-. Kara renk kelimesiyle bol- yardımcı fiilinden oluşmuş birleşik bir fiildir. Karar-, kara ol- anlamında kullanılmaktadır. Mecazen olumsuz anlam vermektedir.

ķara kıldı niçük kim rüzgârım

Anıng hem rüzgârı ķara bolmuş (FK: 266)

Neden benim dünyamı kararttı? Onun zaten her şeyi kara olmuş.

ķara kıl- Karart-, karar-, kara kıl-. Kara renk kelimesiyle kıl- yardımcı fiilinden oluşmuş birleşik bir fiildir. Metinde karar-, kötüleş-, kederlen- şeklinde olumsuz manada kullanılmıştır.

ķara kıldı niçük kim rüzgârım

Anıng hem rüzgârı ķara bolmuş (FK: 266)

Neden benim dünyamı kararttı? Onun zaten her şeyi kara olmuş.

ķarar- Karar-, rengi karaya dön-; karaya yakın bir durum al-; siyahlaş-. Kara renk kelimesine +Ar- renklerden fiil yapan yapım ekinin eklenmesiyle oluşmuş bir fiildir. Karalaş-, karanlık ol- anlamında kullanılmaktadır (NŞY:301). Başka bir görüş ise kara+r- <kara ér- şeklinde bir kalıplaşma durumunun olmasıdır. Rengin karaya dönmesi anlamına gelmektedir (GÜL: 466). Bu anlamı dışında uzaktan siyah görünmek, bir karaltı suretinde görün-; bulan-, berraklığı yok ol-; ortalık karanlık ol-; ortalığı siyah ve karanlık gör-anlamları da vardır (PAR: 846). Çağatay Türkçesindeki anlamı ise karanlıklaşma, karar-şeklinde ve genelde mecazen olumsuz durumlar için kullanılır. (ÇTS: 583). Geçişsiz türemiş bir fiildir (MBTS: 1595).

ķaşıng her lahza oynatsang ķarağan köz yarur güya

Yang aynıng irür mışķal bu közüning cilasında (FK: 15)

Kaşım her ne zaman oynatsan kararan göz aydınlanır. Sanki bu gözünün parlaklığıyla ayın ışıldayan yüzü cilalanır.

ķızar- Kızır-, kırmızıya yakın bir renk al-; kırmızılaş-; kızıla dön-. Kız ya da kızık kelimesine +Ar- renklerden fiil yapan ekin eklenmesiyle oluşmuş bir fiildir. Kızıllaş-anlamında kullanılmaktadır (NŞY:326). Başka bir görüş ise kız-ar- şeklindedir. Kaşgarlıda kızıl ér- ile kızır- birbirine denktir (GÜL: 533). Öfkeden kızarmak anlamındaki kız-

fiilinden türemiş olabilir. Geçişsiz türemiş bir fiildir (MBTS: 1722). Çağatay Türkçesindeki anlamı ise kızar-, kırmızı ol- şeklindedir (ÇTS: 630).

İçip kanımın ol göz kim kızarmış nâ-tüvânîdür

Ki hem bîmârlıgda mey çikip ruhsârı al olmuş (FK: 257)

Kanımı içtiğinden gözü kızarıp güçsüzleşmiş, üstelik hastalıkta şarap içip yanakları al al olmuş.

kızart-: Kızart-, kızarmasını sağla-; kızarmasına sebep ol-; kor hâline getir-; kırmızılaştır-. Kızart- fiiline -t- ettirgenlik ekinin getirilmesiyle oluşmuş türemiş bir fiildir. Çağatay Türkçesinde kızart-, kırmızı hâle getir- anlamındadır (ÇTS: 630).

Leb-i la'lin melâhat hâli birle behre-ver kılğan

Mining cânımın dâğ-ı ışık birle behre-mend itmiş (FK: 260)

Kırmızı dudacağının (kenarındaki) benin güzelliği, beni bahtiyar edip canımı aşk yarası ile kısmetli kılmış.

köker-: Gök rengini al-, göğer-, yeşillen- anlamındadır. Kaşgarlıda gök rengini al-anlamına gelir. köger- < *kō:k+er- şeklinde bir kökeni vardır (GÜL: 376). Kök renk kelimesine +Ar- renklerden fiil yapan ekin eklenmesiyle oluşmuş bir fiildir. Başlangıçta gök sözünün türevleri arasında sayılmış ancak daha sonra Rumca küçük soğan, arpacık soğanı anlamındaki kelimeyle birleştirilerek Rumcadan alındığı düşünülmüştür (TDES: 159). Ancak Rumcanın Anadolu Türkçesine etkisi olsa da Orta Asya Türkçesine etkisi neredeyse imkansızdır. Coğrafi yayılım ve tarihî sürecin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Kelimenin göğer-, göver-, güver- şekilleri de bulunur. Yeşil anlamındaki gök kelimesinden gök+er-mek > göğermek > gövermek > güvermek şeklinde dönüştüğü düşünülebilir (MBTS: 1082). Yeni yeni çık-, bit- (PAR: 516) anlamı dışında farklı renkleri ifade eden mavileş-; morar- (MBTS: 1082) anlamları da vardır. Çağatay Türkçesinde yeşer-, mavileş- anlamındadır (ÇTS: 654).

Şebâbnıng hevesidin şakalını reng itme

Akarsa sebze kökermek yana ni imkândur (FK: 135)

Gençliğin hevesinden sakalının rengini değiştirme. Yeşil beyazlasa yeniden yeşermek imkânı var mıdır?

kökert-: Göğert-, yeşert-. köker- fiiline -t- ettirgenlik ekinin getirilmesiyle oluşmuş türemiş bir fiildir. Çağatay Türkçesinde yeşert- anlamındadır (ÇTS: 655).

Köngülde hâlidin ol hâat mağabbeti tüşti

Giyâh-ı fitne kökertür bu türfe dâne mânia (FK: 20)

Gönlüme yüzündeki beninin tüylerinin muhabbeti düştü. O, hiç görülmemiş bir tohum olan fitne bitkisini bende yeşertir.

sarğar-: Sarar-, sol-, sarıya dön-. Sarıg renk kelimesine +Ar- renklerden fiil yapan ekin eklenmesiyle oluşmuş bir fiildir. Sarar- anlamında kullanılmaktadır. XI. yüzyılda Kaşgarlıda sargar- şeklindedir (NŞY:537). Eski Türkçede sarıg şeklinde olan kelime -ğ düşmüş sözcük kökünde kalan /l/ ünlüsü +Ar ekinin içinde kaybolmuştur (GÜL: 735). Kökenini sâr+ğ+ar-dı şeklinde düşünmek de mümkündür (Kaçalın, 2011: 576). Sarı renkli olmak anlamı dışında zayıflayıp benzi solmak anlamı da vardır (PAR: 1460). Çağatay Türkçesindeki anlamı ise sarar-, sol- şeklindedir (ÇTS: 950). Geçişsiz türemiş bir fiildir (MBTS: 2710).

Altun izip irip köygen sayı hâlis bolur

Ni ʿaceb sarğarsa yüz tiggen sayı imgek maŋa (FK: 18)
Altını ezip eritip yakıtığında saf olur. Ne tuhaf ki yüzüm sararıp solduğunda zahmet olur bana?

2. Yabancı Dillerden Dilimize Gelen Kelimeler

2. 1. Ödünç Kelimeler

abraş (Ar.): alacalı, benekli; beyaz ve kırmızı alaca renk. Arapça alaca benekli at anlamındaki bereş> ebraş kelimesinden veya alaca hastalığına tutulmuş kimse anlamındaki ebraş > abraş kelimesinden gelmektedir (MBTS: 8). Çilli, alaca benekli (at) anlamındaki kelime olarak dile yerleşmiştir. Arapça renk ve kusur sıfatları yapan af'al veznindedir (NŞY: 2). At donları dışında da alaca benekli anlamında kullanılmaktadır (TDES: 1). Atın tüysüz yerlerinde uyuz gibi ortaya çıkan cilt hastalığı; lekeli çilli (PAR: 33); beyaz ve kırmızı alaca renk; vücudunda sam lekesi bulunan adam (DEV: 5) anlamları da vardır. Çağatay Türkçesinde alacalı olarak anlamı verilmiştir (ÇTS: 4).

ʿÄlemni eger kızgaban ot salsa tang ırmes

Ol şüh ki ser-hoş çıkıban sikritür abraş (FK: 254)

O güzel, sarhoş çıkıp alacalı atları koşturur, dünyayı ateşe verip karıştırursa şaşmamak gerekir.

aħmer (Ar.): Kırmızı, kızıl. Köken olarak kırmızılık anlamındaki ħumret kelimesinden gelmektedir (ÖTKN: 142). Arapça kırmızı anlamındaki aħmar kelimesinden dile yerleşmiştir. Arapça sıfatın dişil biçim ħamrâdır (NŞY: 9). Çağatay Türkçesinde kırmızı, kızıl anlamındadır (ÇTS: 21).

Meger kanlığ könnügülning kuşlarıdır uçkan

Tonungda tügme kim yâküt-ı aħmerdin kaţâr itting (FK: 347)

Meğer uçan, kanlı gönlümün kuşlarıymış. Elbisendeki düğmeleri kırmızı yakuttan sürü ettin.

aħzar (Ar.): Yeşil, daha yeşil. Arapça yeşermek anlamındaki ħađr-ħudret kelimesinden aħđar olarak kullanılan bir kelimedir (MBTS: 54). Yeşil, yemyeşil (PAR: 53) anlamından başka herhangi bir anlamı yoktur. Çağatay Türkçesinde de yeşil anlamında kullanılmaktadır (ÇTS: 24). bk. ħazrâ, sebz.

Şıdķing boluban urmak bu günbed-i aħzar çarĥ

Kaşırngâdur urgan dik bir sebz kebüter çarĥ (FK: 110)

Bu yeşil kubbeye çark vurmak senin sadakatindir. Yeşil bir güvercin gibi sarayınadır çark vuran.

aşfar (Ar.): Sarı, sarılık; sarılık hastalığı; solgun yüz. Arapçadan gelmiş bir kelimedir. Kökeni sarılık anlamındaki şufret kelimesidir (ÖTKN: 347). Renk anlamı dışında uçuk, soluk benizli anlamı da vardır (PAR: 106). Çağatay Türkçesinde sarı, soluk benizli anlamında kullanılmıştır (ÇTS: 57).

Süd imiş köz tüşse aşfar cins sarı veh kanı

Serv-i nâzım kim sarığ gül bergidin kiymiş kabâ (FK: 41)

Sarılık hastalarının sarı bir şeye bakmaları faydalı imiş. Ne yazık! Sarı gül yaprağından kaftan giymiş servi boylu sevgilim nerede?

âyine-fâm (Far.): Ayna renkli. Âyine ve fâm kelimelerinden oluşmuş birleşik bir kelimedir. İlk kelime olan âyine kelimesi ayna, gözgü (PAR: 128), ikinci kelime olan fâm

kelimesi ise renk, biçim, görünüş (ÖTKN: 1936) anlamlarına gelmektedir. Farsçadan gelen bu kelime ayna renkli anlamındadır (ÇTS: 78). bk. āyīne-reng, āyīne-gün.

Bāde gül-reng ü kadeh āyīne-fām

Su vü mey mezcini fehm itkey kām (FK: 681)

Şarap gül rengi ve kadeh ayna rengi, su ile mey karışımını damak şimdi anlayacak.

āyīne-gün (Far.): Ayna renkli. Avestacadaki göstermek anlamındaki avidayana fiili Orta Farsçaya göstergeç anlamındaki *ādēnak şeklinde geçmiş olmalıdır. Farsçadan gelen ayna anlamındaki āyīna kelimesi bununla bağlantılıdır (NŞY:47). Ayine kelimesiyle renk; tarz, usul, biçim anlamlarına gelen gün kelimelerinden oluşmuştur (ÖTKN: 441). Çağatay Türkçesinde ayna renkli anlamındaki birleşik bir kelimedir (ÇTS: 78). bk. āyīne-fām, āyīne-reng.

Çik imdi lutf ile şarşar-veşing 'inānın kim

Qılıptur āyīne-gün yir yüzünü şarşar-ı dey (FK: 575)

Çek şimdi lütf ile fırtınanın dizginlerini ki yeryüzünü kış rüzgârı ayna renkli kılmıştır.

āyīne-reng (Far.): Ayna renkli. Āyīne ve reng kelimelerinden oluşmuş birleşik bir kelimedir. Reng kelimesi Sanskritçe aynı anlama gelen ranga kelimesinden Farsçaya rang olarak geçmiştir (NŞY: 518). Cisimler tarafından yansılan ışığın gözde oluşturduğu duyum demektir (TDES: 344). Çağatay Türkçesinde ayna renkli, parlak anlamına gelmektedir (ÇTS: 78). bk. āyīne-fām, āyīne-gün.

Sākiyā tut kadeh-i āyīne-reng

Kim köngül közgüsiden açkay zeng (FK: 681)

Ey saki! Kadeh renkli ayna tut ki gönül aynasının pası silinsin.

benefşe-reng (Far.): Menekşe renkli; eflatun; mor. Benefşe ve reng kelimelerinden oluşmuş birleşik bir kelimedir. Farsçadan gelen benefşe kelimesi benefsec olarak da geçmektedir. Anlam olarak ilk anlamı menekşe, ikinci anlamı mordur (DEV: 84). Çağatay Türkçesinde bu kelime menekşe renkli anlamında geçmektedir (ÇTS: 122).

Ergavān-gün yüz benefşe-reng haṭ cānım alur

Hil'ati bolsun aning ger ergavānī ger benefş (FK: 264)

Erguvanî yüz menekşe renkli hat benim canımı alır. Elbisesi onun ister erguvan ister menekşe rengi olsun.

beyāz (Ar.): Ak, beyaz; siyah karşıtı. Arapça beyaz olma, beyazlık, beyaz renk anlamındaki bayād kelimesinin abyād şeklinde sıfat olarak kullanılmış şeklidir. Sıfat olarak kullanımı Türkçeye özgüdür (NŞY: 68). Gün ışığının tayfındaki bütün renklerin karışımı ile meydana gelmiş ve örneği süt ile karda görülen renktir (ÖTKN: 685). *Renk anlamı dışında müsveddenin temize çekilmesi (PAR: 188); yumurta akı; aydınlık (DEV: 95) anlamları da vardır. Asıl anlamı aklıktır (DEV: 95; PAR: 188). Çağatay Türkçesinde beyaz, ak, aklık, aydınlık anlamlarındadır (ÇTS: 129). bk. beyza.*

Köz firākingda aḳardı vü sirişki ḳurudı

Yamğurı bolmas eger 'ayn-ı beyāz olsa bulut (FK: 74)

Ayrılığında gözyaşı kurudu ve göz ağardı. Bulut, beyaz göz olursa yağmuru olmaz.

beyza (Ar.): Ak, beyaz; siyah karşıtı. Arapça yumurta anlamındaki bayd/bayda kelimesi Türkçeye geçerken beyaz olarak geçmiştir. Bu anlam ilişkisi Latince beyaz anlamındaki albus veya yumurta akı anlamındaki albumen kelimeleriyle ilişkili olmalıdır

(NŞY: 68). *beyaz>ebyāz>beyzā* şeklinde oluşarak çok beyaz, en beyaz gibi anlamlar almıştır (ÖTKN: 691). Çağatay Türkçesinde bembeyaz, apak anlamındadır (ÇTS: 131). bk. *beyāz*.

Yoksa bir turnağın olmuştur hınādın la^l-gün

Āyetü kildi yed-i beyzā çü ilging şānıda (FK: 549)

Bir turnağın kınadan lal renkli olmuş, yoksa bu elin şanına yed-i beyzānın (Hz. Musa elinin) ayeti mi geldi?

ciğer-gün (Far.): Ciğer renkli; kara. Ciger ve gün kelimelerinin birleşmesinden oluşmuş bir kelimedir. Farsçadaki cıgar/cīgar kelimesi karaciğeri ifade etmektedir (NŞY: 94). Ciğer kelimesi akciğeri ifade ettiğinde solunum aygıtını, karaciğeri ifade ettiğinde karın boşluğunda bulunan organı ifade eder. Ayrıca güç, kuvvet anlamında yan anlamı da vardır (TDES: 72). Ciğer kelimesinin avaz; keder, sıkıntı şeklinde yan anlamları da bulunmaktadır (DEV:141). Kelime Çağatay Türkçesinde ciğer renginde (ÇTS: 207) anlamındaki birleşik bir kelimedir.

Birmeyin zaḥmın ciğer kanığa teskīn güne^ī

La^lli külmek birle eşkimni ciğer-gün kıldı la (FK: 35)

Ciğer yarımın kanına sakinleşme rengi vermeyin. Kırmızı dudağı, gülüşüyle gözyaşını ciğer renkli kıldı.

dü-rengāne (Far.): İki renkli, iki renklilik, (mec.) hilekâr. Dilimize Farsçadan gelen bir kelimedir. İki renkli anlamındadır (ÇTS: 313).

Dü-rengāne söz sifle-i naḥs dip

Qılır Türk ü Hindüga zāhir nifak (FK: 706)

Uğursuz alçak söz, iki renkli diyerek Türk ve Hintliye açık nifak kılar.

eblaq (Ar.): Ala, alaca; karışık renkli; elâ. Arapça bir sıfat olan balık kelimesinden gelmektedir (DEV: 198). Rengi alaca olan anlamındadır. Ablak şeklinde de kullanılır (MBTS: 7). Renk anlamı dışında ala bacak veya ala paça at donlarını da ifade eder (PAR: 377). Rengârenk anlamı da vardır (DEV: 198). Çağatay Türkçesinde alaca bulaca, rengârenk, ala bacak at anlamındadır (ÇTS: 317).

Ser-keş eblaq sikritip devran dik ol ḥurşīd-veş

İgnide zer-keş libas dağı andaḥ kim kıyaş

Hulḳı hem hoş ḥüsni dil-keş özi hem bar cür^a-çeş

Atı ser-keş tonı zer-keş ḥüsni dil-keş hulḳı hoş

Körmedük bu nevc meh-veş çābük ü ra^{nā} yiğit (FK: 636)

O güneş gibi parlak sevgili, pervasızca rengârenk koşup dolaşır

Öyle ki güneş, altın sırmalı elbisesinin kolunda gibidir.

Yaratılışı hoş, güzelliği gönül çekici hem de içki içmesi var.

Atı dik başlı, elbisesi altın işlemeli, güzelliği itaatsiz, yaratılışı hoş.

Böylesi hızlı yiğit, ay gibi güzel sevgili görmedik.

edhem (Ar.): Kara yağız (at). Arapça bir isim olan bu kelime kara yağız veya kara donlu atları ifade etmek için kullanılır. At donu dışında bağ, zincir anlamında ve erkek adı olarak kullanılmaktadır (PAR: 382). Çağatay Türkçesinde kelime kara yağız at anlamındadır (ÇTS: 321).

Seḥer-gün eşhebiğa kim kirekdür pāy-māl olmak

Felek meydānıga her tür kamer dik sürdi tut edhem (FK: 4012)

Seher vaktinde boz donlu ata ayakaltında kalmak gerekir. Kara yağız at ise, felek meydanında ayın tüm halleri gibi dolaşır.

elvan (Ar.): Renkli, çok renkli, rengârenk. Arapça renk, parlıtı anlamındaki lawn kelimesinin alwân şeklindeki çoğuludur. Kelimenin birinci anlamı renkler, ikinci anlamı ise çok renkli, alacalıdır (NŞY: 160). Sıfat olarak kullanımında çeşit çeşit renkte olan, rengârenk (ÖTKN: 1783) *şeklinde ve çeşitler (DEV: 216) olarak anlamlandırılmaktadır.* Çağatay Türkçesinde renkler, renkli, göz alıcı anlamlarına gelmektedir (ÇTS: 333).

Sarığ kızıl elvan bile hil'atlerin iy gül

Ra'nâlıg irür ol ki libâsingda ıyandur (FK: 142)

Ey gül! Sarı, kızıl renkli kaftanların ile elbisendeki o güzelliği açtır.

ergavân-gün (Far.): Erguvan renginde, kızıl renkli, kızıl. Farsça kızılımsı mor çiçekler açan bir ağaç, kızılımsı mor renk anlamlarındaki argavân kelimesinden gelmektedir (NŞY: 168). Erguvan (PAR: 408) ve ergavân (DEV: 228) olarak kullanılmaktadır. Genel olarak kızıl veya kırmızımtırak bir renge sahiptir. Çağatay Türkçesinde kızıl renkli, erguvan renginde (ÇTS: 341) anlamında birleşik bir kelimedir.

Ergavân-gün yüz benefşe-reng hat cānım alur

Hil'ati bolsun aning ger ergavānī ger benefş (FK: 264)

Erguvanî yüz menekşe renkli hat benim canımı alır. Elbisesi ister erguvan ister menekşe rengi olsun.

eşheb (Ar.): Beyaz, ak, boz, kır (at). Esasında Arapçada kır, kül renginde olan anlamında bir kelimedir. Özellikle kır, akçıl, boz, kül renkli atların renkleri için kullanılmaktadır (MBTS: 2961). At donu anlamı dışında soğuk gün; güç iş; arslan anlamları da vardır (DEV: 237). Çağatay Türkçesinde boz donlu at, beyaz, kır at; aslan anlamındadır (ÇTS: 348).

Seher-gün eşhebiga kim kirekdür pāy-māl olmak

Felek meydanıga her tür kamer dik sürdi tut edhem (FK: 4012)

Seher vaktinde boz donlu ata ayakaltında kalmak gerekir. Kara yağız at ise, felek meydanında ayın tüm halleri gibi dolaşır.

güne (Far.): Renk, renk türü, tür, çeşit, tarz, türlü, gidiş, yol. Farsça renk anlamındaki gūn kelimesiyle ilgilidir (DEV: 294). Ayrıca tarz (ÖTKN: 2250), sıfat (PAR: 525) anlamları da vardır. Çağatay Türkçesinde renk, tür, türlü, çeşitli anlamlarına sahip kelimedir (ÇTS: 406). bk. reng.

Birmeyin zahmın çiğer kanıga teskīn güne'ī

La'li külmek birle eşkimni çiğer-gün kıldı la (FK: 35)

Çiğer yarımın kanına sakinleşme rengi vermeyin. Kırmızı dudağı, gülüşüyle gözyaşımı çiğer renkli kıldı.

gül-fām (Far.): Gül renkli, pembe, kızıl, kırmızı. Gül ile fām kelimelerinden oluşmuş birleşik bir kelimedir. Anlamı gül renkli, gül gibi rengi kızıl olandır (PAR: 532). Renk anlamı dışında kadın adı olarak kullanılır (DEV: 298). Farsçadan gelen bu kelime Çağatay Türkçesinde gül renkli, gül gibi rengi kızıl anlamındadır (ÇTS: 412). bk. gül-gün, gül-güne, gül-reng.

Sākiyā naqd-i hayātım cevheridür cām ara

Kim irür cām içre mey aksing mey-i gül-fām (FK: 24)

Ey saki (sevgili)! Burada kadeh, hayatımın değerinin cevheridir. Öyle ki kadeh içindeki şarap, senin gül renkli yansımandır.

gül-gün (Far.): Gül renkli, pembe, kızıl, kırmızı. Farsça gul ve gūn kelimelerinden oluşmuş birleşik bir sıfattır (MBTS: 1126). Gül renkli, pembe anlamındadır (PAR: 532). Renk anlamı dışında kadın adı olarak kullanılır (DEV: 298). Gül kelimesi çiçek, özellikle gülü ifade eden gul kelimesinden gelmektedir (NŞY: 218). Çağatay Türkçesinde gül renkli olarak geçer (ÇTS: 412). bk. gül-güne, gül-fām, gül-reng.

Boldı bī-ħodluğuma bāde-i gül-gūn bā'ış

Anı nūş iylegeli sākī-i mevzūn bā'ış (FK: 93)

Beyhüdeliğime kırmızı şarap sebep oldu. Onu içmeme bu ölçülü (güzel) saki sebep oldu.

gül-güne (Far.): Gül renkli, pembe, kızıl, kırmızı. Farsça gulgūn'dan gulgūne olmuştur (MBTS: 1126). Güne kelimesi tür, çeşit, tarz anlamlarına gelmektedir (ÖTKN: 2250). Gulgūne kelimesinin gül renkli, gül gibi pembe yanaklı sevgili anlamları vardır (PAR: 532). Çağatay Türkçesinde gül renkli, gül yanaklı, düzgün, allık (ÇTS: 412) anlamlarında birleşik bir kelimedir. bk. gül-gūn, gül-fām, gül-reng.

Yüzüñde ħāl ğavğāsı ara gül-güne zibidin

Közüñ ceyrānları oynarğa güya lāle-zār itting (FK: 347)

Yüzündeki ben kavgası arasında gül renkli yanaklarını, oynaşan göz ceylanlarına sanki lale bahçesi ettin.

gül-reng (Far.): Gül renkli, pembe, kızıl, kırmızı. Farsça gul ile reng kelimelerinden oluşmuş birleşik bir sıfattır (MBTS: 1125). Anlamı gül renkli, pembedir (DEV: 298). Çağatay Türkçesinde de gül renkli, pembe anlamına gelmektedir (ÇTS: 413). bk. gül-gūn, gül-fām, gül-güne.

Bir yüzi gül fūrkatı eşkimni rengin iylemiş

Sāğar-ı gül-reng içinde bāde-i gül-fām bir (FK: 177)

Bir gül yüzünün ayrılığı gözyaşımı renkli eylemiş. Gül renkli kadeh içinde gül renkli şarap eylemiş.

ħazrā (Ar.): Yeşil, yemyeşil. Arapça yeşermek anlamındaki ħaḍr-ħuḍret kelimelerinden gelmektedir. Aḥḍar'ın müennes (dişil) şeklidir. Yeşil demektir (MBTS: 1156). Daha, pek, çok, en yeşil ve sebze, yeşillik anlamları vardır (DEV: 310). Çağatay Türkçesinde yeşil, yeşillik, sebzelik anlamlarına sahip kelimedir (ÇTS: 456). bk. aḥzar, sebz.

Ḥulle-i kāfur-gūn ol ħil'at-i ħazrā üze

Sebze-i cennetka güya tüşti rahmetdin kırav (FK: 491)

Beyaz renkli cennet elbisesi, o yeşil kaftanın üzerinde. Sanki cennet sebzelerine rahmetten kırağı düşmüş.

hem-reng (Far.): Aynı renk, rengi bir. Farsça birleşik bir sıfattır. Anlamı "bir renkte, rengi bir" olup mecaz olarak huyları bir olandır (DEV: 356). Çağatay Türkçesinde aynı renk anlamındaki kelimedir (ÇTS: 461).

Anga hem-reng olay dip mātēmī-min

Ḳarargan rüzgārım bar güvāhım (FK: 389)

Matemliyim deyip onunla aynı renk olacak, kararın bahtım benim şahidimdir.

hınâ (Ar.): Kına, boya. Arapça hinnâ kelimesinden dilimize gelmiştir. “Kına”, lawsonia inermis bitkisinden elde edilen boyar bir maddedir (NŞY: 322). Saç, el vb. boyamakta kullanılır. Hınna/hına şekillerinde görülebilir (ÖTKN: 2641). Çağatay Türkçesinde kına anlamında kullanılmıştır (ÇTS: 467). bk. hınnâ.

°Ömr nağdın şarf itey dir-min hınâ bâzârıda

Tâ kutulğay hâtırım sūd u ziyan sevdasın (FK: 453)

Zihnim kâr ve zarar sevdasından kurtulana kadar ömür sermayesini kına pazarında harcayacağım.

hınnâ (Ar.): Kına, boya. Kına demektir (ÇTS: 468). bk. hınâ.

İtleringge tu°medür bağrım velîkin kolların

Ol ki rengin iyemiş hınnâ kibi kanımdur ol (FK: 375)

Bağrım köpeklerine yiyecektir, lakin ellerindeki renkli kına benim kanımdır.

humret (Ar.): Kırmızılık, kızılık. Arapça kırmızılık, kızılık demektir (DEV: 381).

Kelime kök hâldedir (ÖTKN: 2529). Çağatay Türkçesinde kırmızılık, kızılık anlamındadır (ÇTS: 485).

Karı kızarsa içip bâde bardur andak kim

Yüzige gâze bile zâl istegey humret (FK: 73)

Yaşlı kişi şarap içip kızarsa onun bir sebebi vardır. Herhalde o ihtiyar, yüzüne kırmızı allık istiyor.

kırmız (< kırmız) (Far.): Kızıl, kırmızı; kırmız böceğinden çıkarılan boya. Hint Avrupa anadilindeki kurtçuk anlamındaki *kwrms kelimesi Sankritçeye kurtçuk, larva, böcek anlamındaki krmi kelimesi şeklinde evrilmiştir. Farsçaya boya veren bir böcek, koşnil anlamındaki kırmız olarak geçmiştir. Arapçaya ise kırmız olarak Farsçadan geçmiştir. Batı dillerine Arapçadan geçmiştir (NŞY: 323). Çağatay Türkçesinde kırmızı demektir (ÇTS: 626). Bazen yan anlam kazanarak kızıl hastalığını da ifade etmektedir (ÇTS: 626). bk. kırmızı.

Közüm hün-âbıdın âfâk rengi kırmızı boldı

Hemânâ kim bu çeşme suyudın hâşıl bolur kırmız (FK: 213)

Gözüm kanlı gözyaşıyla ufuk rengi gibi kırmızı oldu. Sanki kırmızı, bu çeşmenin suyundan ortaya çıkmış.

kırmızı (Far.): Kırmızı, kızıl, al. Aslı kırmız olarak Farsçadır. Dilimize Arapçadan geçmiştir. Küçük bir cins böcekten çıkan ve güzel kızıl renk veren bir tür boya (PAR:900) olan kırmız kelimesiyle sahiplik eki olan nispet î°sinin ekleşmesiyle oluşmuş bir kelimedir. Kırmız>kırmızî olarak kırmızla ilgili anlamına gelir (MBTS: 1706). Çağatay Türkçesinde kırmızı renk olarak geçmektedir (ÇTS: 626). Sıfat olarak kullanılmaktadır (ÖTKN: 3267). bk. kırmız.

Közüm hün-âbıdın âfâk rengi kırmızı boldı

Hemânâ kim bu çeşme suyudın hâşıl bolur kırmız (FK: 213)

Gözüm kanlı gözyaşıyla ufuk rengi gibi kırmızı oldu. Sanki kırmızı, bu çeşmenin suyundan ortaya çıkmış.

lâceverd (Far.): Koyu mavi renk, lacivert. Sanskritçe kral anlamındaki rācā ve pay, rızık anlamındaki varta kelimelerinin birleşiminden oluşmuş bir kelimedir. Afganistan'da çıkan koyu mavi renkli süs taşı, lapis, lazuli anlamında lâcivard olarak Farsçaya geçmiştir. Dilimizde de koyu mavi renk anlamındadır (NŞY: 362). Farsçası lâjverddir (DEV: 539).

Çağatay Türkçesinde lacivert, koyu mavi renkte değerli bir süs taşı olarak geçmektedir (ÇTS:688).

Ya kaşingğa katl üçün zînet firāvān iyleding

Kim hem itting lâceverd ü hem zer-efşān iyleding (FK: 339)

Ey sevgili! Kaşına katletmesi için süsü bol eyledin. Hem lacivert hem de altın saçan süslerle bezedin.

lâle-fām (Far.): Lale renkli, kırmızı, pembe. Lâle ile fām kelimelerinden oluşmuş birleşik bir kelimedir. Anlamı lale renkli, kırmızıdır (PAR: 958). Farsçadan gelen bu kelime Çağatay Türkçesinde lale renkli, kırmızı anlamındadır (ÇTS: 691). bk. lâle-gün

Yüzüngüng hecride bu köz qarasin lâle yanglıg bil

Karası devride ivrülgen eşk-i lâle-fāmıdın (FK: 447)

Bu göz bebeği çevresinin lale gibi olmasının sebebi yüzünün ayrılığudur. Gözün karasının etrafında dönen lale renkli (kırmızı/kanlı) gözyaşındır.

lâle-gün (Far.): Lale renkli, kırmızı, pembe. Lâle ile gün kelimelerinden oluşmuş birleşik bir kelimedir. Lale kelimesi Farsçadaki gelincik, anemon ve benzeri kırmızı renkli çiçeklere verilen lâla kelimesinden gelmektedir (NŞY:364). Lâle-gün, kelime anlamı itibariyle lale renkli, lale renginde olan şeklindedir (DEV: 542). Çağatay Türkçesinde lale renkli, kırmızı anlamlarındadır (ÇTS: 691). bk. lâle-fām

Kılğalı mey bile gül gül yüzün ol nüşin-leb

Lâle-gün boldı kıyaş ʿarızı kevkeb kevkeb (FK: 48)

Şarap ile gül, sevgilinin tatlı dudağı ile gül yüzünü kılalı, sevgilinin güneş yanağı yıldız yıldız lale renkli oldu.

levn (Ar.): Renk, boya; çeşit, tür; beniz. Arapça renk, parlıtı anlamındaki lawn kelimesinden gelmektedir (NŞY: 160). Yüzün rengi, beniz; çeşit; tür (ÖTKN: 3650); boya, sıfat (PAR: 970) gibi farklı anlamları da vardır. Çağatay Türkçesinde renk, boya, sıfat anlamlarına gelmektedir (ÇTS: 698).

Tenim otıga teskîn meğer kim semûm olğay

Tenaʿum bile kiygen niçe levn kettāni (FK: 614)

Refah içinde nice renkli ketenler giyen tenimin ateşine meğer sam yeli dindirici olacaktı.

māvi (Ar.): Mavi, çivit rengi, nil. Arapça su anlamındaki mā kelimesinin su gibi, suya ait, su rengi anlamlarına gelen māʿī/māwī şekline dönüşmüş hâlidir (NŞY: 393). Bulutsuz gökyüzünün rengidir (PAR: 1024). Çağatay Türkçesinde mavi, su renginde anlamındadır (ÇTS: 722). bk. nîl.

Bürkaʿ alğaç kiydi māvī hilʿat üzre süsenî

Mihrdin kılğan kibi māvîni nîlüfer benefş (FK: 264)

Mavi elbise üzerine susam rengi peçe takmış, güneşle maviyi nilüfer veya menekşe kılmış gibi.

mey-gün (Far.): Şarap rengi, kızıl, kırmızı, al. Farsçadaki mayalanmış içki, şarap anlamındaki may kelimesinden gelmektedir (NŞY: 407). Birleşik bir sıfat olan kelime şarap renginde olan, kırmızıya çalan anlamındadır (DEV:638). Çağatay Türkçesinde şarap renkli anlamında kullanılmaktadır (ÇTS: 753). bk. mül.

Leb-i laʿling meydin reşhaʿî tammiş zeğan sarı

Dime kim rengi mey-gün bu leʿâfet birle hâl olğay (FK: 562)

Kırmızı dudağının şarabından çene etrafına damla sızmış, demek ki şarap rengi bu güzelliğe ben olacak.

mina-reng (Far.): Mine renkli. Madenlere işlenen renkli cam tabakası anlamına gelen Farsça minâ kelimesinden gelmektedir (NŞY: 412). Çin'de porselenin başlangıcıyla ilgilidir (TDES: 296). Mina ve reng kelimelerinin birleşiminden oluşmuş bir sıfattır. Mine renkli, sırça renginde, lacivert yeşil veya gök mavisi (MBTS: 2103), sırça renkli, cam mavisi, renkli cam (DEV: 649) anlamlarındadır. Çağatay Türkçesinde billur renkli, gök mavisi, mine renkli demektir (ÇTS: 762).

Ulusni secdeğa terğib iterge Hızr-ı reh boldı

Dimes-min vesmelig kaçing ki minâ-reng mihrâbing (FK: 351)

Ulus secdeye meylettirdiğinde, yolun Hızır'ı oldu. Rastıklı mine renkli kaşının, mihrabın olduğunu demem.

mül (Far.): Şarap rengi, kızıl, kırmızı, al. Kelime Farsça şarap, kırmızı şarap anlamındadır (PAR: 1172). Çağatay Türkçesinde şarap, şarap rengi anlamlarındaki kelimedir (ÇTS: 794). bk. mey-gün.

Yüzde hâl-i lebing ol hindü irür

Kim içer hırmen-i gül üstide mül (FK: 367)

Dudağının kenarındaki ben, yüzündeki Hintli gibidir; öyle ki gül harmanı üstünde oturmuş kırmızı şarap içer.

nîl (Far.): Mavi, çivit rengi. Farsça bir isim olan kelime, çivit otu (DEV: 837), çivit (MBTS: 2381) demektir. Mısır'dan geçerek Akdeniz'e dökülen meşhur nehrin de adıdır (DEV: 837). Çağatay Türkçesinde mavi, çivit anlamında kullanılmaktadır (ÇTS: 846). bk. mâvi.

İstemes bolsa maḥabbet ehli yaşın Dicle dik

Ni üçün çikti kazâ meşşâtası allingğa nîl (FK: 365)

Muhabbet ehli Dicle nehri gibi gözyaşını istemese, Nil niçin önüne kaza süsleyicisini çekti?

nîl-gün (Far.): Nil renkli, koyu mavi, lacivert. Farsçadan gelen birleşik bir sıfattır (DEV: 837). Çivit renginde olan, koyu mavi, lacivert anlamındadır (ÖTKN: 4365).

Birip çun âferîniş şâhidîğa hikmeting cilve

Bolup ruhsârî nîli bu müdevver nîl-gün-ḫârem (FK: 382)

Yanağının maviliğinin bu yuvarlak mavi renkli kubbe olduğuna tecellinin hikmetini veren tüm canlılar şahittir.

reng (Far.): Renk. Sanskritçe renk anlamındaki ranga kelimesi rang olarak Orta Farsçaya geçmiş oradan dilimize gelmiştir (NŞY: 518). Cisimler tarafından yansıyan ışığın gözde oluşturduğu duyum anlamındaki kelime Farsçada dolandırıcılık, samimiyetsizlik, hainlik, sadakatsizlik; şakacılık, masum yanılı veya eğlence, alay anlamlarına da gelmektedir (TDES: 342). Çağatay Türkçesinde renk anlamındadır (ÇTS: 917). bk. güne.

Gülde yüzüing leḫâfetidin rengi körmese

Bülbülğa ni idi bu fiğân birle bu nevâ (FK: 6)

Gülde yüzünün güzelliğinin rengini görmese, bülbül neden bu ahenkli feryatlı sesiyle ötsün?

rengin (Far.): Renkli; parlak; hoş. Farsçadan gelmiş boyalı, renkli, parlak; güzel (ÖTKN: 4826); süslü (DEV: 887), değişik renkli, çarpıcı renkli; hoş (PAR: 1042)

anlamlarındaki kelimedir. Bu anlamları dışında kadın adı olarak da kullanılmaktadır (DEV: 887). Çağatay Türkçesinde renkli, süslü olarak kullanılmaktadır (ÇTS: 917).

İrür gönçe ağzıng ki külgen̄de bar

İki berg iki la^l-i rengin̄ sanḡa (FK: 22)

Gonca ağzın güldüğünde sana iki yaprak, iki de kırmızı renkli lal taşı ulaşır.

Mininḡ katlim̄ga ol rāgib̄ tüşüp̄ min zahımlıḡ mużtar

Mininḡ farkımda rengin̄ tīḡ anınḡ başıda gül-gün̄ per (FK: 148)

Benim katlime o istekli olunca ben çaresiz kaldım. Benim başımda renkli parlak kılıç, onun başında gül renkli kanat.

sebz (Far.): Yeşil, yeşillik. Orta Farsçadaki yeşil, taze, yaş anlamlarındaki sabz kelimesinden gelmektedir (NŞY: 542). Koyu mavi anlamı da vardır (ÖTKN: 5009). Çağatay Türkçesinde yeşil, yeşil renkli anlamlarında kullanılmıştır (ÇTS: 961). bk. *hażrā*, *aḥzar*.

Kātib-i şun^e çu her kimge bir işni raḡam̄ iylep

Sebz-ḥaṭlar̄ ḡamıgā biznī każā müttehem̄ iylep (FK: 61)

Allah'ın kudret kâtibi herkese bir iş belirlemiş, bizi de yeşil hatlar gamına kaza suçlusu eylemiş.

sevād (Ar.): Kara, siyah; beyaz karşıtı. Arapçadaki kara, siyah anlamındaki sıfat olan aswad kelimesinden gelmektedir (NŞY: 552). Karalık, siyahlık, karartı; yazı, karalama; uzaktan karartı hâlinde görülen kalabalık, gümüş üstüne siyahla işleme, nakış anlamları da vardır (PAR: 1497). Çağatay Türkçesinde karalık, karanlık, siyahlık, şehir çevresindeki karalığı meydana getiren; yazı, bağ ve bahçeler anlamında kullanılmaktadır (ÇTS: 977). bk. *siyāh*.

Tün sevādıda meḡer̄ ḥuffāşlar̄ pervazıdır

Mużtarib̄ cānlar̄ kuşu şeb-renḡ zülfünḡ dāmıda (FK: 22)

Gecenin karanlığında aslında yarasalar uçuşur, ancak acı çeken canlar kuşu gece renkli saçlarının tuzağına düşmüş.

şim-gün (Far.): Sim renkli, parlak renkli. Farsça gümüş anlamındaki şim kelimesi (NŞY: 559) ile gün kelimesi birleşmiştir. Beyaz ve parlak anlamına gelen bir sıfattır (DEV: 954). Çağatay Türkçesinde gümüş renkli (ÇTS: 990) anlamında kullanılan birleşik bir kelimedir.

Şim-gün̄ eşk olmak̄ altun̄ dik yüz̄ üzre ni asıḡ

Cism̄ hicran̄ küreside bolmayın̄ ḡaliş^e-ıyār (FK: 140)

Altın gibi yüz üzerinde gümüş renkli gözyaşı ne fayda sağlar? Beden, ayrılık fırınında kalmadan saf ayar olmaz.

siyāh (Far.): Kara, ak karşıtı. Sanskritçedeki koyu renk, esmer, siyah anlamındaki śyāma/śyāvā kelimesi Eski Farsçaya aynı anlamdaki *syāva- fiili şeklinde geçmiş olmalıdır. Orta Farsçaya da yine aynı anlamda syā şeklinde geçerek Türkçeye de Farsçadan siyah/siyāh olarak gelmiştir (NŞY: 563). Renk anlamı dışında zenci; karmakarışık, karanlık, simsiyah anlamları vardır (PAR: 1521). Çağatay Türkçesinde de siyah, kara ve mecazen kötü anlamlarındadır (ÇTS: 996). bk. *sevād*.

Sürme çıkken̄ közi āhım̄ tütünī keşretidin̄

Āh kim̄ kıldı minī hem̄ özī dik̄ ḡānē siyāh (FK: 516)

Sürme çekilmiş gözleri ahumun dumanını artırdı. Eyvah ki beni böyle hem kendi hem de hanesi gibi siyah yaptı.

şâm-gün (Far.): Akşam rengi, akşam kızılığı, alaca karanlık, akşam karanlığı. Farsça akşam anlamındaki şâm (DEV: 977) ile gün kelimelerinin birleşiminden oluşmuş bir renk adıdır. Çağatay Türkçesinde akşam, akşam vakti, alaca karanlık, akşam karanlığı (ÇTS: 1026) anlamındaki birleşik bir kelimedir.

Qozgâdıng ʿâlemni açıp çihre ilge rahm kıl

Şâm-gün zülf açıp ol ruhsâr-ı meh-peykerni yap (FK: 72)

Yüzünü el âleme açıp dünyayı karıştırdın, merhamet et. Akşam rengi saçını açıp o ay gibi güzel yanağını gizle.

şebe-gün (Far.): Gece gibi kara, siyah, taş renkli, kara taş. Farsçadan gelmiş karataş (ÇTS: 1030) anlamındaki birleşik kelimedir.

Harfını bir bir itip saçsa felek cevfi ara

Şebe-gün kılğay u her noktası bir yulduzını (FK: 703)

Harflerini (sözlerini) bir bir seçip saçsa gökyüzüne, her noktası bir yıldız kara taş renginde kılacak.

şeb-gün (Far.): Gece renkli, siyah, kara, simsiyah. Farsça gece anlamındaki şeb (PAR: 1563) kelimesiyle gün kelimesinin birleşiminden oluşmuş bir sıfattır. Siyah, kara renkli anlamındadır (PAR: 1563). Çağatay Türkçesinde gece renkli, siyah, kara, simsiyah anlamında kullanılmaktadır (ÇTS: 1030). bk. şeb-reng.

Hecr otı ol ay hevâsıda mini çun örtedi

Her taraf şeb-gün bulut dik çerh-peymâ boldı dūd (FK: 121)

Ayrılık ateşi beni o ayın hevesiyle öyle yaktı ki, her taraf feleği ölçen bulut gibi simsiyah duman oldu.

şeb-reng (Far.): Gece renkli, siyah, kara, simsiyah. Şeb ve reng kelimelerinin birleşiminden oluşmuş Farsça bir kelimedir. Gece renginde olan, siyah anlamındadır (DEV: 982). Çağatay Türkçesinde kara, gece renkli demektir (ÇTS: 1030). bk. şeb-gün.

Ravzada kevşer kırağında hayâl ittim bilâl

Yüz ara leb-la'l üze şeb-reng hâlingi körüp (FK: 57)

Yüzündeki kırmızı dudak üzerinde gece renkli siyah benini görüp cennetteki Kevser'in kenarında Bilal'i hayal ettim.

türe (Far.): Siyah, kara; karanlık; bulanık. Farsçada bulanık; kara, karanlık anlamında bir sıfattır (DEV: 1110). Çağatay Türkçesinde de siyah, karanlık, kara, bulanık anlamlarında kullanılmıştır (ÇTS: 1133).

Qaradın közge hâşıl türelıgđur yok ki rüşenlık

Ni kılmiş kıl-k-i kudret köz bile qaşınğ qarasında (FK: 15)

Kara göze karalık hâkim olmuş, aydınlık yoktur. Göz ile kaşın arasında kudret kalemi neler yapmış?

za ferānī (Ar.): Safran sarısı, koyu sarı, safran rengi. Akadça koyu sarı anlamındaki azupīru kelimesi Arapçaya za'farān şeklinde sarı boya veren soğanlı bitki olarak geçmiştir (NŞY: 530). Bu kelime Arapça aitlik bildiren nispet ī'sinin eklenmesiyle oluşmuş bir kelimedir. Safran sarısı (MBTS: 3510) ve safrana özgü, safran ile ilgili (PAR: 1851) anlamlarındadır. Çağatay Türkçesinde safran, safran renginde olan, sarı, koyu sarı anlamlarında kullanılmıştır (ÇTS: 1268).

Nesterendür kim yüzüñ hecrinde kanlıg köz bile
Za'ferānī yüzge sürtüp-min gül-i r'anā imes (FK: 227)

*Yüzünün ayrılığında kanlı göz ile safran renginde yüze sürdüğüm yaban gülüdür o.
Kırmızı parlak gül değildir.*

zerd (Far.): Sarı, sarımtırak. Farsçadaki sarı anlamına gelen zard kelimesi Avestacada aynı anlama gelen zairita şeklinde geçmektedir. Orta Farsça döneminde sarı renk, sarı şey, altın gibi anlamlarda kullanılmaya başlanmıştır (NŞY: 686). Solgun, soluk ve kederli, hüznünlü anlamları da vardır (PAR: 1867). Çağatay Türkçesinde sarı, sarımtırak, solgun, soluk anlamlarındadır (ÇTS: 1277).

Dehr bağımınğ hazāni yafrağıdır kan yaşım
Āb-keş yanglıg ki hatlar çıktı rüy-ı zerdime (FK: 539)

*Dünya bağının sonbahar yaprağı kanlı gözyaşımıdır. Ayyaş gibi sarı ve solgun
yüzümde yeni çizgiler belirdi.*

zulmet (Ar.): Kara, siyah; karanlık, kapkaranlık, simsiyah. Arapça karanlık anlamındaki zulmat kelimesinden gelmektedir (NŞY: 690). Karanlık anlamı dışında Allah'ın nurundan mahrum olma anlamı da vardır (PAR: 1881). Çağatay Türkçesinde karanlık, kara, siyah, simsiyah anlamındadır (ÇTS: 1284).

Yüzüñğ hürşididin ol tün tapıp hayl-ı kevākib nür
Saçınğınğ zulmeti ol kiçe tün rengini iylep dāc (FK: 95)

*Yüzünün güneşinden o gece yıldızlar topluluğu ışılanmış, saçının siyahı da o
gecenin rengini kapkaranlık eylemiş.*

zümürüd (Far.): Zümrüt yeşili; parlak yeşil, koyu yeşil, yeşil. Aramicedeki değerli bir taş anlamındaki zmaragdā kelimesi zümrüd olarak Farsçaya geçmiştir. Aynı anlamda zümürüd olarak Türkçeye Farsçadan gelmiştir (NŞY:691). Başka bir görüş ise kelimenin Arapçadan geldiği yönündedir (ÖTKN: 6599). Değerli taş anlamı dışında bütün varlıkların çizildiği külli nefis (PAR: 1883) ve mecazi olarak çok yeşil (DEV: 1195) anlamları vardır. Çağatay Türkçesi sözlüğünde de Arapçadan gelerek zümrüt; yeşil, koyu yeşil, çok yeşil renk anlamlarında kullanıldığı bildirilmektedir (ÇTS: 1286).

İrür hatıñğ hayāli könglüñğ içre
Niçük kim taş ara pinhān zümürüd (FK: 127)

*Yanağındaki ayva tüylerinin hayali gönlün içindedir. Niçin bu gizli yeşil zümürüdü
dışarıda ararsın?*

2. 2. Melez Kelimeler

'anber-fām (Ar.+Far.): Amber renkli, kül renkli, sarı, sarımtırak. Orta Farsçada ambar şeklinde olup bir tür balinanın midesinden çıkarılan güzel kokulu madde, her çeşit güzel koku anlamına gelmektedir. 'Anbar olarak Arapçaya geçmiş ve anlamsal bir değişikliğe uğramamıştır (NŞY: 21). Türkçeye Arapçadan gelmiştir. Bu nedenle Arapça 'anber ve Farsça fām kelimelerinden oluşmuş melez bir kelimedir. Çağatay Türkçesinde anber rengi, kül rengi, sarı, sarımtırak anlamlarında kullanılmıştır (ÇTS: 42).

'Anberin hat içre ma' nī dürlerin körgil nihān
Katreler her yan kuyaşdın zülf-i 'anber-fāmıda (FK: 22)

Amber renkli yanak tüyleri içindeki incilerin gizli manasını gör. Güneşten katreler her taraftan amber renkli saçında.

âsmâni (Far.+Ar.): Gök renk, gökyüzü rengi, mavi. Farsça gökyüzü (ÖTKN: 359) anlamındaki âsmân kelimesi ile Arapça aitlik bildiren nispet î'sinin ekleşmesinden oluşmuş melez bir kelimedir. Kelime anlamı olarak göğe, Güneş'e, Ay'a mensup ve açık mavi anlamları vardır (DEV: 45). Çağatay Türkçesinde açık mavi, mavi, göğe mensup demektir (ÇTS: 59).

Nidür uçmağ cāh ile āhîr felek Nemrüdning
Âsmâni taht u cāhın genc-i Kārūn kıldı la (FK: 35)

Rütbeyle mutluluk nedir, sonunda felek Nemrud'un mavi tahtını, makamını ve Karun'un hazinesini yok etti.

bî-renglik (Far.+T.): Renksizlik. Farsça olumsuz eki olan bî eki ve yine Farsça renk kelimesi ile Türkçe isimden isim yapım eki +IIG'in birleşiminden oluşmuş melez bir kelimededir. Bî-reng kelimesinin anlamları renksizlik; renksiz, taslak halinde bulunan resim ve tasavvufta ilahi cevher şeklindedir (DEV: 109). Çağatay Türkçesinde renksizlik anlamındadır (ÇTS: 150).

Faqr ara bî-renglik düşvârdur bî-had velîk
Hırkada tikmek irür âsân kızıl sarıg yaşıl (FK: 378)

Yoksulluk içinde renksizlik pek güçtür ancak hırkada kızıl, sarı, yeşil dikmek kolaydır.

dâc iyle- (Ar.+T.): Kapkaranlık et-, siyahlaştır-, karanlık eyle-, karart-. Arapça karanlık anlamındaki dâc kelimesi ile Türkçe eylemek fiilinin birleşiminden oluşmuş melez bir birleşik fiildir. Çağatay Türkçesinde karart-, kapkaranlık et-, siyahlaştır- anlamlarındadır (ÇTS: 267).

Yüzüñg hürşîdidin ol tün tapıp hayl-ı kevâkib nûr
Saçingning zulmeti ol kiçe tün rengini iylep dâc (FK: 95)

Yüzünün güneşinden o gece yıldızlar topluluğu ışıklanmış, saçının siyahı ise o gecenin rengini kapkaranlık etmiş.

erğuvâni (Far.+Ar.): Erguvani, erguvan renkli, kızıl, kırmızı, eflatun, mor. Farsça erğuvân kelimesi ile Arapça aitlik bildiren nispet î'sinin ekleşmesinden oluşmuş melez bir kelimedir. Çağatay Türkçesinde anlamı erguvan renginde olan kızıl, kırmızı, eflatun şeklindedir (ÇTS: 342).

Ergavan-gün yüz benefşe-reng haţ cānım alur
Hil'ati bolsun aning ger erğavâni ger benefş (FK: 264)

Erguvanî yüz menekşe renkli hat benim canımı alır. Elbisesi ister erguvan (eflatun) ister menekşe rengi olsun.

hâkî (Far.+Ar.): Hâkî, toprak rengi, yeşile çalar, yeşilimsi, koyu sarı, açık kahverengi. Farsça toprak, genişlemiş anlamıyla dünya, yan anlamıyla mezar (ÖTKN: 2330) demek olan hâk kelimesiyle Arapça aitlik bildiren nispet î'sinin ekleşmesinden oluşmuş melez bir kelimedir. Toprak rengi ve toprakla ilgili demektir (PAR: 559). Çağatay Türkçesinde de toprak renginde, yeşilimsi, koyu sarı, açık kahverengi veya toprakla ilgili anlamındadır (ÇTS: 425).

Zihî yolungda bir üftâde âdem-i hâki
Hevâ-yı ışkınga ser-geşte mihr-i eflâki (FK: 623)

Ne güzel! Aşkının hevesiyle gökler güneşi şaşkın. Yolunda ise toprak renkli bir düşkün insan.

hākisterī (Far.+Ar.): Külle ilgili, küle ait, kül gibi, kül renkli, kül rengi. Farsça kül, ateşin külü (ÖTKN:2331) anlamındaki hākister kelimesi ile Arapça aitlik bildiren nispet ī'sinin ekleşmesinden oluşmuş melez bir kelimedir. Küle mensup, kül gibi anlamındadır (DEV: 314). Çağatay Türkçesinde kül rengi, kül renkli demektir (ÇTS: 425).

Bolsa kūyung tofrağı za'f içre cismim bisteri

Süz-ı cismimdin anıng rengi irür hākisterī (FK: 571)

Eşiğinin toprağı güçsüz bedenime döşek olursa, vücudumun ateşi onu kül gibi (kül renkli) eder.

hınalığ (Ar.+T.) Kınalı, boyalı, kına renkli. Arapça *huna* kelimesi ile Türkçe isimden isim yapma eki +IIG'in ekleşmesinden oluşmuş melez bir kelimedir. Kınası olan, kına yakılmış bulunan; süslü, renkli anlamları vardır (PAR: 896). Çağatay Türkçesinde kınalı, kına renkli anlamındadır (ÇTS: 467).

Rāst bir şem° kibidür ki tüpi al olğay

Ol sehī-ğad yüzi tabı vü hınalığ ayağı (FK: 612)

O fidan boylu, parlak, güzel yüzlü ve ayağı kınalı sevgili, dibi kızarmış düzgün bir mum gibidir.

hinnā yaq- (Ar.+T.) Kına yak-, boya-. Arapça *hinnā* kelimesi ile Türkçe *yakmak* fiilinden oluşmuş birleşik bir fiildir. Ele veya saça boya sürmek anlamına gelmektedir.

Ol hınā yaqtı vü kan yuttı haseddin nesteren

Reng anıng tırnağları dik nesterenğa kirmedi (FK: 622)

O kına yaktı ve hasedinden yaban gülü kan yuttu. Çünkü renk, onun tırnaklarındaki gibi yaban gülüne yakışmadı.

kâfur-gün (Ar.+Far.) Kâfur renkli, beyaz renkli, beyaz, ak, çok beyaz, bembeyaz. Arapça *kâfur* ile Farsça *gün* kelimesinden oluşmuş melez bir kelimedir. Kâfur, Hindistan bölgesinde defneye benzer bir küçük ağacın zamkından elde edilen pek beyaz ve güzel, sert kokulu bir maddedir. Kelimenin pek beyaz anlamı da vardır (PAR: 818). Çağatay Türkçesinde kâfur renkli, beyaz, ak anlamlarındadır (ÇTS: 564).

Hulle-i kâfur-gün ol hil'at-i hażrā üze

Sebze-i cennetka güyā tüşti rahmetdin kırav (FK: 491)

Beyaz renkli cennet elbisesi, o yeşil kaftanın üzerinde. Sanki cennet sebzelerine rahmetten kırağı düşmüş.

lāceverdi (Far.+Ar.) Koyu mavi, lacivert, lacivert renkte olan, lacivert renkli, laciverte çalan. Farsça *lāceverd* kelimesi ile Arapça aitlik bildiren nispet ī'sinin ekleşmesinden oluşmuş melez bir kelimedir. Lāceverd kelimesi bir renk adı olan lacivert rengini ve koyu mavi değerli bir süs taşıyı ifade eder (DEV: 539). Çağatay Türkçesinde lacivert renkte, lacivert renginde anlamındadır (ÇTS: 688). bk. lāceverdi.

Lāceverdi kadeh içre anı sal

Çerh-ı mīnāda şafağ iyle hayāl (FK: 663)

Lacivert kadeh içine onu sal. Şafağ vakti mavi gök kubbede onu hayal et.

lāceverdi (Far.+Ar.): Koyu mavi, lacivert, lacivert renkte olan, lacivert renkli, laciverte çalan. Farsça *lāceverd* kelimesi ile Arapça aitlik bildiren nispet ī'sinin ekleşmesinden oluşmuş melez bir kelimedir. Çağatay Türkçesinde lacivert anlamındadır (ÇTS: 688). bk. lāceverdi.

Lâcverdı çerh cāmıda şafağdın koydı mey

Ƙoy şafağ-gün bâdesin hem lâcverdı cām ara (FK: 24)

Lacivert gök kadehine şafak vaktinde şarap koydu. Sen de şafak renkli şarabını lacivert kadeh içine koy.

la^l-gün (Ar.+Far.): Lal taşı renginde, kızıl, kırmızı, al. *La^l* kelimesi kırmızı renkte değerli taş anlamında Arapçadan gelen bir kelimedir (ÇTS: 690). Ayrıca kelimenin koyu kırmızı ve kıymetli bir mürekkep; kırmızı, al; kırmızı dudak anlamları da vardır (PAR: 958). *Gün* kelimesi ise Farsçadır. Bu iki kelime birleşik melez bir kelime oluşturmuştur.

Yoksa bir turnağın olmuştur hınâdın la^l-gün

Âyetü kildi yed-i beyzâ çu ilging şâmıda (FK: 549)

Bir turnağın kınadan lal renkli olmuş, yoksa bu elin şanına yed-i beyzânın (Hz. Musa elinin) ayeti mi geldi?

lâle-günluğ (Far.+T.): Lale renkli, lale renklilik. Farsça *lâle-gün* kelimesi ile Türkçe isimden isim yapım eki +IIG'in birleşiminden oluşmuş birleşik melez bir kelimedir. Çağatay Türkçesinde lale renkli, lale renklilik anlamındadır (ÇTS: 692).

Her niçe kim yüz olsa hicrânda za^ferânî

Ğam yok birür çü kan yaş ol yüzge lâle-günluğ (FK: 306)

Nice çehreler ayrılıkta safran rengine dönüşse de önemli değil, çünkü kanlı yaş o yüze lale rengi verir.

lîmuyî (Far.+Ar.): Limon renkli, sarımtırak, sarı. Farsça *lîmûn* şeklinde kışın yapraklarını dökmeyen ak çiçekli ağaç anlamında bir kelimedir. Farsçada ilimûn, lîmû, lîmûnâ biçimleri de vardır (TDES: 282). Lîmû kelimesiyle Arapça aitlik bildiren nispet î'sinin ekleşmesinden oluşmuş melez bir kelimedir. Çağatay Türkçesinde limon renginde, sarı, sarımtırak anlamlarındadır (ÇTS: 699).

Lîmuyî borküñg irür şu^ele ki sındurdung uçın

Köydürür halknı ol şu^ele eger bolsa biyik (FK: 322)

Alev ki ucunu kırdırduğın limon renkli (sarı) başlığındır. Eğer o ateş büyük olursa halkı yakar.

mey-günluğ (Far.+T.): Şarap renkli, şarap renklilik, kırmızı, kıpkırmızı, kızıl, al. Farsça *mey-gün* kelimesi ile Türkçe isimden isim yapım eki +IIG'in ekleşmesinden oluşmuş melez bir kelimedir. Çağatay Türkçesinde şarap renkli, şarap renklilik, kırmızı, al anlamlarındadır (ÇTS: 753).

Eger mey-günluğdın reng iyler bolsa meşşâta

Közümning merdümin yakıl oyup al turfe hâl üzre (FK: 533)

Eğer gelin süsleyicisi şarap renginde renk ararsa, gözümün bebeğini oyup kırmızı taze ben üzerine sür.

nîlî (Far.+Ar.): Nil Nehri'nin rengi, mavi, çivit. Farsça *nîl* kelimesi ile Arapça aitlik bildiren nispet î'sinin ekleşmesinden oluşmuş melez bir kelimedir. Nil renginde, çivit rengi, mavi (PAR: 1299) anlamında bir sıfattır (MBTS: 2381). Çağatay Türkçesinde mavi renkli, çividi mavi olarak kullanılmıştır (ÇTS: 846).

Birip çun âferîniş şâhidîga hikmeting cilve

Bolup ruhsârı nîlî bu müdevver nîl-gün-târem (FK: 382)

Yanağının maviliğinin bu yuvarlak mavi renkli kubbe olduğuna tecellinin hikmetini veren tüm canlılar şahittir.

seher-gün (Ar.+Far.): Seher vakti rengi, alacakaranlık. Arapça gün ağarması, tan vakti anlamındaki *seher* kelimesiyle (NŞY:543) Farsça gün kelimesinden oluşan melez bir kelimedir. Seher kelimesi gün ağarmasıyla başlayan aydınlığı ifade eder. Çağatay Türkçesinde seher vakti renginde, alacakaranlık anlamında kullanılmıştır (ÇTS: 963).

Seher-gün eşhebiğa kim kirekdür pây-mâl olmak

Felek meydânığa her tün kamer dik sürdi tut edhem (FK: 401)

Seher vaktinde boz donlu ata ayakaltında kalmak gerekir. Kara yağız at ise, gök meydanında ayın tüm halleri gibi dolaşır.

sibekî (Far.+Ar.): Elma renkli, kızıl, kırmızı, kıpkırmızı, al. *Sibek* kelimesi Farsça elma anlamındaki *sib* kelimesinden türemiş ve Arapça aitlik bildiren nispet î'siyle birleşerek elma renkli, elmaya ait, elma gibi kırmızı anlamlarını kazanmıştır.

Sibekîdür ʿarızım rengi birev hicrânıdın

Alma dik bolmuş kızıl her yanı eşkim kâmidin (FK: 445)

Ayrılığından her bir yanağım elma rengindedir. Öyle ki yanaklarımın her bir yanı gözümün yaşından elma gibi kızıl olmuştur.

süsenî (Far.+Ar.): Süsen renkli, lacivert, mavi, açık mavi. Akadçadaki yağ otu anlamındaki *şamşammû* kelimesi, aynı anlamda *şümşmâ* kelimesi olarak Aramiceye geçmiştir. Anlamını kaybetmeyerek *süsan* olarak Farsçaya geçmiştir. Türkçede *sısam*, *susam*, *süsen* şeklinde kullanımları vardır (NŞY: 576). Süsenî, Farsça *süsen* kelimesi ile Arapça aitlik bildiren nispet î'sinin ekleşmesinden oluşmuş melez bir kelimedir. Çağatay Türkçesinde süsen çiçeği renkli, lacivert, mavi, açık mavi anlamındadır (ÇTS: 1011).

İçkeli gül-reng mey nergis mişillig cāmı bar

Süsenî ton birle ol kim serv dik endamı bar (FK: 185)

Gül rengi şarap içeli nergise benzeyen kadehi var. Süsen renkli (lacivert) elbise ile servi gibi endamı var.

şafak-gün (Ar.+Far.): Akşam kızılığ, şafak rengi, alaca kızılık. Arapçadaki zayıflık, zayıflama, yumuşama ve günbatımı kızılığ anlamlarında kullanılan *şafak* kelimesi Türkçeye geçerken günbatımı kızılığ ve bazen de tan vakti aydınlığı anlamlarında kullanılmaktadır (NŞY: 582). Farsça *gün* kelimesiyle birleşerek birleşik melez bir kelime oluşmuştur. Şafak renkli, kızıl, kırmızı anlamındadır (DEV: 974). Çağatay Türkçesinde de şafak renkli, kızıl anlamındadır (ÇTS: 1022). bk. şafak-reng.

Bu yanglıg kim akar ğam şāmı bağırdın şafak-gün kan

Seherğa tigrü şubh-ı hecr dik sarğarğu diktür-min (FK: 479)

Bağrımın bu yanından şafak renginde kan akar. Seher vaktine kadar ayrılık sabahı gibi sararır solarım.

şafak-reng (Ar.+Far.) Akşam kızılığ, şafak rengi, kızılık, kırmızı. Arapça *şafak* kelimesi ile Farsça *reng* kelimesinden oluşmuş melez bir kelimedir. Çağatay Türkçesinde şafak renkli, kızıl, kırmızı anlamındadır (ÇTS: 1022). bk. şafak-gün.

Defil-i rāh-ı şafak-reng ü cām-ı mīnāyī

Şafak meyini kör ü çerh cām-ı mīnūsın (FK: 444)

Şafak renkli kızıl yolun kılavuzu ve kristal kadeh. Şafak şarabını ve feleğin sırça kadehini gör.

ürelig (Far.+T.): Karalık, siyahlık, karanlık, siyah, kara. Farsça karanlık, kara, bulanık ve mecaz anlamda üzüntü (ÇTS:1133) olan *tīre* kelimesiyle Türkçe isimden isim

yapım eki +IIG'in ekleşmesinden oluşmuş melez bir kelimedir. Çağatay Türkçesinde kara, siyah, karalık, siyahlık anlamlarındadır (ÇTS:1133). bk. türelük

Sin kuyaş yanglıg yarup şubh-ı şebâb eyyâmıda

Bizge tün dik türelig kısmet qarılıg şamıda (FK: 22)

Sen gençlik sabahu günlerinde güneş etrafında parlarsın. Bize yaşlılığın mumunda gece gibi karalık kısmettir.

türelük (Far.+T.): Karalık, siyahlık, karanlık, siyah, kara. Farsça *türe* kelimesiyle Türkçe isimden isim yapım eki +IIG'in ekleşmesinden oluşmuş melez bir kelimedir. Çağatay Türkçesinde karalık, siyahlık, kara, siyah anlamlarındadır (ÇTS:1134). bk. türelig

Ĥidmetiġa ġaysı yüz birle baray kim kilmemiş

Türelikdin özge min yüzi ġaradın özge iş (FK: 256)

Hizmetine hangi yüzle varacak ki gelmemiş. Ben karanlıktan uzağım, kara yüzlüden farklı isim.

yek-renglig (Far.+T.): Tek renkli olma durumu, tek renklilik. Farsça sıfat olarak kullanılan bir anlamındaki *yek* (ÖTKN: 6336) kelimesi ve yine Farsça *reng* kelimesinden oluşmuş birleşik kelimeye Türkçe isimden isim yapım eki +IIG'in eklenmesinden oluşmuş melez bir kelimedir. *Yek-reng* kelimesi bir renk olan; mecazen “sözünün eri” anlamına da gelen meşhur bir çeşit laledir (DEV: 1159). Çağatay Türkçesinde bir renk, tek renk anlamındadır (ÇTS: 1246).

İrür ġunki yek-renglig şer'-i ışık

Bu taqrīb birle min-i zār hem (FK: 629)

Aşk yolunda tek renkli (sözünün eri) olmak gerekir. Bu yüzden ağlayan da benim bahane bulan da.

zengārī (Far.+Ar.): Göz taşı rengi, bakır sülfat renkli, açık mavi, mavimsi, yeşil, yeşilimtrak. Farsça göz taşı, bakır sülfat anlamındaki *zengār* kelimesiyle Arapça aitlik bildiren nispet *ī*'sinin ekleşmesinden oluşmuş melez bir kelimedir. Çağatay Türkçesinde göz taşı rengi, mavi, açık mavi, yeşil, yeşilimsi anlamlarındadır (ÇTS: 1277).

Sebze-i ġatting irür her sarı zülfing tārıdın

Ĥatı zengārī ki müşk-i nāb ile taġriri bar. (FK: 186)

Saçının her telinde yüzündeki tüylerin yeşilliği var. Yüzündeki bu tüyler göztaşı (yeşilimtrak) rengindedir ve saf misk ile yazılmıştır.

zümürrüd-gün (Ar.+Far.): Zümrüt rengi, zümrüt yeşili, yemyeşil, koyu yeşil. Arapça *zümürrüd* kelimesiyle Farsça *gün* kelimesinden oluşmuş birleşik melez bir kelimedir. Çağatay Türkçesinde yeşil, koyu yeşil, ipek yeşili anlamlarındadır (ÇTS: 1286).

Sāġiyā cām-ı zümürrüd-gün ara ġoy la'l-mey

Kim irür şengerf bī-had hoş-nümā zengār ile (FK: 537)

Ey saki! Zümrüt yeşili kadehe kırmızı şarap koy ki göz taşı ile kırmızı sülfür sınırsız hoşluk olur.

Sonuç

Fevâidü'l-Kiber, Çağatay yazı dilini en yüksek noktaya ulaştırarak edebî bir dil hâline getiren Nevâyî'nin genellikle yaşlılık dönemine ait şiirleri ihtiva etmesi, zengin kelime kadrosuna sahip bulunması ve Çağatay yazı dilinin bütün dil özelliklerini taşıması gibi sebepler yüzünden Türk edebiyatının en önemli eserlerinden biridir. Çalışmamızda *Fevâidü'l-Kiber*'de geçen, renkler ve renk kavramları üzerinde durulmuştur. Çünkü pek çok klasik şair gibi Nevâyî de bazen anlatmak istediklerini renkleri kullanarak söyleyen şairlerden biri olmuştur. Özellikle yaşlılık divanı *Fevâidü'l-Kiber*'de bu durum açıkça müşahade edilebilmektedir. Bu sebeple söz konusu eserdeki renk kelimeleri tarafımızca tespit edilmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Çalışmamızda toplamda 107 renk kelimesi tespit edilmiştir. Bunlardan 25 tanesi öz Türkçe kelime, diğerleri yabancı dillerden girmiş alıntı kelimelerdir. Türkçe kelimelerden 7 tanesi basit isim, 7 tanesi türemiş isim biçimindedir. Birleşik yapıda olan Türkçe kelime tespit edilememiştir. Türkçe fiillerin sayısı ise 11'dir. Bunlardan 3'ü birleşik, diğerleri ise türemiş yapıdadır.

Yabancı dillerden gelen kelimelerden 55 tanesi ödünç (tek dilli), geriye kalanlar melez kelimelerdir.

Ödünç kelimelerden 20 tanesi *gün*, *fâm* ve *reng* ile yapılmış birleşik kelimelerdir. Ana kelime aynı olsa bile bu kelimelerle farklı renk adları oluşturulmuştur. Mesela divanda; *âyine-gün*, *âyine-fâm* ve *âyine-reng* şeklinde üç farklı kullanım bulunmaktadır. Sadece birleşik kelimelerde değil aynı kökten gelen farklı kelimelerde de bu durum tespit edilmiştir (*beyâz/beyzâ* gibi). Bu durum şairin kelime çeşitliliğine verdiği önemi göstermektedir. Ödünç kelimelerden at donlarıyla ilgili 2 kelime tespit edilmiştir. Kırmızı kelimesi bir renk maddesiyken, yeni bir anlam kazanarak aynı zamanda başka madde başı oluşturacak bir hastalığa da ad olmuştur.

Melez kelimeler 4 farklı şekilde oluşmuştur:

Arapça-Farsça birleşimiyle oluşanlar 7; Farsça-Arapça birleşimiyle oluşanlar 11; Arapça-Türkçe birleşimiyle oluşanlar 3; Farsça ile Türkçenin birleşimiyle oluşanlar ise 6'dır. Bunlardan 2'si fiil, 11'i isimdir. Renk kelimelerinin Arapça nispet î'si ile yapılması çok yaygın görülen bir durumdur. Bu sebeple melez kelimelerin 11'inde bu ek kullanılmıştır.

İşaretler

- * Kesin değildir.
X > Y Y, X'ten doğmuştur.
X < Y X, Y'den doğmuştur.
+ İsim tabanını gösterir.
- Fiil tabanını gösterir.
: Köken belirtir.

Kısaltmalar

- FK Fevâidü'l-Kiber, Önal Kaya, 1996
GÜL Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, T. Gülensoy, 2011
ÇTS Çağatay Türkçesi Sözlüğü, Suat Ünlü, 2013
TDES Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Hasan Eren, 1999
NŞY Sözlerin Soy Ağacı, Sevan Nişanyan, 2009
ÖTKN Ötüken Türkçe Sözlük, Yaşar Çağbayır, 2007
DEV Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ferit Devellioğlu, 2005
PAR Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, İsmail Parlatır, 2009
MBTS Misalli Büyük Türkçe Sözlük, İlhan Ayverdi, 2005
EDPT An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, G. Clauson, 1972
Ar. Arapça
Far. Farsça
T. Türkçe
mec. Mecaz

Kaynaklar

- Akar, A. (2010). *Türk Dili Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Argunşah, M. (2014). *Çağatay Türkçesi*. (3. Baskı) İstanbul: Akçağ Yayınları.
- Atalay, B. (1970). *Abuşka Lûgatı veya Çağatay Sözlüğü*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Ayverdi, İ. (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Bayat, F. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi* (Cilt 1). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Bayat, F. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi* (Cilt 2). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Bulut, S. (2017). “Asya Coğrafyasının Büyük Edibi Ali Şîr Nevâyî”nin Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Türk Dili’ne Katkıları”. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araş.*, Number:1, Autumn, 23-41.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- Clauson, G. (2007). “Türkçede Sekizinci Yüzyıldan Önce Kullanılan Ekler”. *Dil Araştırmaları*, 1(1), 185-196.
- Çağbayır, Y. (2007). *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çoruhlu, Y. (2006). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2002). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. (22. Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Eckmann, J. (2014). *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*. (haz. Osman Fikri Sertkaya). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eckmann, J. (1958). “Çağatay dili hakkında notlar”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 6, 115-126.
- Eckmann, J. (1971). Nevaî’nin İlk Divanları Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 18, 253-269.
- Eraslan, K. (1993). “Çağatay Edebiyatı”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 8, 168-176.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Buro Basım Evi.
- Genç, R. (1999). *Türk İnanışları ve Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü (A-N)*. Ankara: TDK Yay.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü (O-Z)*. Ankara: TDK Yay.
- Günay, V. D. (2007). *Sözcükbilime Giriş*. İstanbul: Multilingual.
- Kaya, Ö. (1996). *Ali Şîr Nevâyî, Fevâdiyyü’l-Kiber*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kaya, Ö. (2007). “Ali Şîr Nevâyî’nin Divanları”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. c. 4, s. 1, 46-56.
- Kut, G. (1989). “Ali Şîr Nevâyî”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 2, 449-453.
- Küçük, S. (2012). “Çağatay Türkçesiyle İlgili Makaleler Bibliyografyası Denemesi”. *Journal of History Culture and Art Research*, 1(3), 25-41.
- Mağfiret, K. (2009). “Siyasetin Renkleri: Semantik Yaklaşım”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 26-50.

- Mazlum, Ö. (2011). “Rengin Kültürel Çağrışımları”. *Dumlupınar Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 125-137.
- Merhan, A. (2007). “Yazılı Özbek Edebiyatı”. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(2), 125-138.
- Nişanyan, S. (2009). *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Ölmez, Z. (2007). “Çağatay Edebiyatı ve Çağatay Edebiyatı Üzerine Araştırmalar”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (9), 173-219.
- Parlatır, İ. (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. (2. baskı). Ankara: Yargı Yayınevi
- Türk, V. (2010). “Lehçeler Arası İlişkiler ve Oğuz Türkçesinde Bir Nevâyî Eseri”. *TÜBAR-XXVIII, Güz*, 395-408
- Ünlü, S. (2014). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.

